

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

THOMAS HOBBS'TA AHLAK - SİYASET

HAZIRLAYAN
MÜSLÜM DEMİRASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. NAİM ŞAHİN

KONYA-2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

THOMAS HOBBS'TA AHLAK - SİYASET

HAZIRLAYAN
MÜSLÜM DEMİRASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. NAİM ŞAHİN

KONYA-2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	MÜSLÜM DEMİRASLAN		
	Numarası	18810201035		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ/ FELSEFE TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	THOMAS HOBBS'TA AHLAK - SİYASET			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Müslüm DEMİRASLAN

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	MÜSLÜM DEMİRASLAN		
	Numarası	18810201035		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ/ FELSEFE TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
	Tez Danışmanı	PROF. DR. NAİM ŞAHİN		
Tezin Adı	THOMAS HOBBS'TA AHLAK - SİYASET			

Bu çalışmada Thomas Hobbes'un genel felsefesinde ahlak ve siyasete dair görüşleri incelenmiştir. Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte Hobbes'un hayatı, eserleri ve felsefesi hakkında kısa bilgiler verdik. Birinci bölümde Hobbes'un insan doğası, doğa durumu ve doğa yasaları hakkındaki görüşlerine yer verdik. İkinci bölümde siyaset felsefesini sözleşme kavramı çerçevesinde inceledik. Üçüncü bölümde ise Hobbes'un ahlak anlayışını, ahlakın kaynakları ve ahlaki ilkeleri merkeze alarak ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Doğa Durumu, İnsan doğası, Leviathan, Siyaset, Sözleşme, Thomas Hobbes.

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	MÜSLÜM DEMİRASLAN		
	Student Number	18810201035		
	Department	PHILOSOPHY AND RELIGIOUS STUDIES/HISTORY OF PHILOSOPHY		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	PROF. DR. NAİM ŞAHİN		
Title of the Thesis/Dissertation	ETHICS - POLITICS IN THOMAS HOBBS			

In this study, Thomas Hobbes' views on ethics and politics in his general philosophy were analyzed. Our study consists of an introduction and three parts. In the introduction, we gave brief information about Hobbes' life, works and philosophy. In the first part, we included Hobbes' views on human nature, state of nature and natural laws. In the second part, we examined political philosophy within the framework of the concept of contract. In the third part, we tried to put forward Hobbes' understanding of morality by focusing on the sources of morality and moral principles.

Keywords: Morality, State of Nature, Human nature, Leviathan, Politics, Contract, Thomas Hobbes.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR	iii
GİRİŞ	1
1. THOMAS HOBBS'UN HAYATI VE ESERLERİ.....	1
2. FELSEFESİ VE FELSEFESİNİN İLKELERİ	6
3. VARLIK VE BİLGİ ANLAYIŞI	9

BİRİNCİ BÖLÜM

THOMAS HOBBS'TA İNSAN DOĞASI, DOĞA DURUMU VE DOĞA YASALARI

1. İNSAN DOĞASI	15
2. DOĞA DURUMU	20
3. DOĞA YASALARI	25

İKİNCİ BÖLÜM

THOMAS HOBBS'TA SİYASET FELSEFESİ

1. DEVLET	31
1.1. Devletin Kaynağı ve Varlık Nedeni	32
1.2. Devletin Meşruiyeti.....	33
1.3. Sivil Toplum.....	35
1.4. Birey-Toplum-Devlet İlişkisi	37
2. EGEMENLİK, EGEMENLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI, HAKLARI VE GÖREVLERİ.....	39
3. TOPLUM SÖZLEŞMESİ	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

THOMAS HOBBS'TA AHLAK

1. AHLAK ANLAYIŞI.....	49
2. AHLAKIN KAYNAKLARI.....	51
2.1. İnsan Doğası.....	52
2.2. Akıl.....	54
2.3. Sözleşme	55
3. AHLAKİ İLKELER	56
3.1. İyi ve Kötü.....	57
3.2. Adalet.....	59

3.3. Erdem	61
4. HOBBS'UN AHLAK ANLAYIŞININ DEĞERLENDİRİLMESİNDE TEMEL UNSURLAR	63
4.1. İrade Özgürlüğü	63
4.2. Yükümlülük.....	65
4.3. Vicdan	66
SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA.....	72

KISALTMALAR

Bsk.	Baskı
Sy	Sayı
C.	Cild
Çev.	Çeviren
s.	Sayfa
Yay.	Yayımları
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve diğerleri
ss.	Sayfalar

ÖNSÖZ

Toplumları ilgilendiren konular ve kavramlar düşünce tarihi boyunca birçok farklı düşünür tarafından ele alınmıştır. Bu konular arasında ahlak ve siyaset de vardır. Her insan kendi çevresi, ideolojisi ve bilgisi vasıtasıyla bu kavramlara farklı açılardan yaklaşmıştır. Bu yaklaşımlar, bazen ahlakın her şeyin belirleyicisi ve ölçüsü olması gerektiği bazen de siyasi olanın ahlak dâhil her şeyi belirlemesi gerektiği düşünceleri gibi iki zıt kutba dönüşebilmektedir.

Thomas Hobbes, 17. yüzyılın önemli düşünürlerinden biridir. O özellikle siyaset alanındaki görüşleriyle kendinden sonraki birçok düşünürü etkilemiş bir filozoftur. Biz de bu çalışmamızda Hobbes felsefesinde ahlak ve siyaset konularını ele almaya çalıştık. Hobbes'un bu konular hakkındaki düşüncelerinin oluşmasındaki temel nedenleri tespit etmeye gayret gösterdik.

Bu konuyu seçmemizin amacı, 17. yüzyıl filozoflarından Hobbes'un ahlak ve siyasete dair fikirlerini ortaya koymaktır.

Çalışmamız bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte Hobbes'un hayatı, genel felsefesi, varlık ve bilgi anlayışına dair kısa bilgiler verdik.

Birinci bölümde siyaset ve ahlak felsefesine dair görüşlerine temel olması açısından insanın doğası, doğa durumu ve doğa durumunda geçerli olan doğa yasaları hakkında Hobbes'un felsefi düşüncelerini inceledik.

İkinci bölümde Hobbes felsefesinde önemli bir yer tutan siyaset düşüncesine bağlı olarak devlet, egemenlik, sözleşme vb. kavramları ve bu kavramların onun düşüncesindeki yerlerini irdeledik.

Üçüncü bölümde ahlak, ahlaka dair kavramlar ve ahlaka kaynaklık eden ilkelerin neler olduğunu tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamızda gerek konu tespitinde gerekse maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, tenkit ve teşvikleriyle bizi daima çalışmaya sevk eden

değerli danışman Hocam Prof. Dr. Naim ŞAHİN'e, önerileriyle eksiklerimizi görmemize vesile olan Doç. Dr. Osman Zahid ÇİFÇİ ve Doç. Dr. Ömer Faruk ERDEM hocalarıma kalbî şükranlarımı sunarım. Son olarak tez süresi boyunca desteklerini esirgemeyen eşime ve aileme de teşekkürlerimi arz ederim.

Müslüm DEMİRASLAN

KONYA-2023

GİRİŞ

Yaşamı ve eserleriyle hem kendi döneminde yaşayan filozofları hem de günümüze kadar yaşamış olan filozofları etkilemiş, ortaya koyduğu; insan doğası anlayışı, siyaset görüşü, toplum sözleşmesi gibi konulardaki düşünceleri ile dünya devletlerine ve siyasetçilerine yön vermiş bir filozof olan Hobbes'un ahlak ve siyasete dair görüşlerini incelemeye geçmeden önce onun düşünce hayatının şekillenmesinde önemli bir rol oynayan hayatı hakkında kısa bir bilgi verelim.

1. Thomas Hobbes'un Hayatı ve Eserleri

Thomas Hobbes, 1588 yılının 5 Nisan'ında İngiltere'nin Malmesbury kentinin Westport köyünde dünyaya gelmiştir.¹ Annesi, yenilmez İspanyol Armadası'nın İngiltere'yi işgal etmek için yola çıktığını duyunca Hobbes, vaktinden erken dünyaya gelmiştir. Hobbes bu durumu "Annem beni ve korkuyu aynı anda doğurdu, biz korkuyla ikiz kardeşiz" diyerek betimlemiştir.² Bazı filozofların değerlendirmelerine göre bu korku Hobbes'un hayatı boyunca peşini bırakmamış, yazdığı eserlerinde ortaya attığı fikirlerinde hep etkisini göstermiştir.³

Hobbes'un babası Westport'ta papazdı. Hobbes ilk eğitimine dört yaşındayken babasının papaz olarak görev yaptığı kiliseye bağlı okulda başlamıştır. Daha altı yaşında Yunanca ve Latinceyi okuyup yazacak derecede öğrenmiş, on dört yaşında Latineden Euripides (MÖ. 406)'in yazmış olduğu The Medea adlı eseri çevirmiştir. Hobbes eğitimine Oxford Üniversitesinde devam etmiş ve 1608 yılında mezun olmuştur. Oxford'da dönemin üniversitelerinde olduğu gibi mantık ve fizik dersleri almıştır. Skolastik düşüncenin kalıpları içinde okutulan mantık ve fizik onu tatmin etmese de özellikle retorik, coğrafya ve astronomi ile yakından ilgilenmiştir.

¹ Aloysius Patrick Martinich, **Thomas Hobbes**, çev. Akın Terzi, 1.baskı, İş Bankası Yayınları, Ankara, 2013, s.2.

² Yahya Kâzım Zabunoğlu, "Thomas Hobbes Hayatı, Eserleri ve Hukuki Fikirleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. 1957, Sy.1, s.219.

³ Cihan Deniz Zarakolu, **Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi**, 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2013, s.51-52.

Oxford'dan mezun olduktan sonra üniversitenin rektörü tarafından hayatının sonuna kadar himayelerinden faydalanacağı Cavendish ailesinin yanına hoca olarak verilmiştir. Bu görevi esnasında birçok kez Avrupa gezisine çıkan Hobbes, dönemin önemli fikir ve siyaset adamlarıyla tanışma imkânı bulmuştur.

İlk Avrupa gezisini 1614 yılında Fransa ve İtalya'ya yapan Hobbes, buralarda yeni ortaya çıkan felsefi ve siyasi görüşleri yakından inceleme imkânı bulmuştur. Bu yıllarda özellikle İtalya'daki kent devletlerinde Rönesans ve Reformun etkisiyle kilisenin mutlak doğruları yıkılmaya başlanmış yerine daha seküler ilkelerin bulunduğu bir sosyal düzen kurulmaya çalışılmıştır. Bu yeni ilkeleri en katı biçimde formüle edenlerden biri de Machiavelli (1469-1527)'dir. Machiavelli; Hükümdar adlı meşhur eserinde siyaseti bütün dini ve ahlaki etkenlerden soyutlamış ve iktidar olabilmek için her yol mubahtır görüşünü savunmuştur. Machiavelli'nin Hobbes üzerindeki en büyük etkisi dini devlete bağımlı kılması ve onu iktidarın bir parçası yapmasıdır. Hobbes da ünlü eseri Leviathan'da egemeni hem dinin hem de devletin kendisine tâbi olduğu bir güç olarak tasvir etmiştir.⁴ Bu ilk ziyaretten sonra Hobbes İngiltere'ye dönmüş ve bir süre F. Bacon'un (1561-1626) sekreterliğini yapmıştır. Bacon'un çeşitli eserlerinin Latinceye çevrilmesinde yardımcı olmuştur.⁵

1628 yılında öğrencisi II. Devonshire Earl'ü William Cavendish'in ölümü üzerine, Sir Gervase Clifton'ın çocuğunun eğitmeni olan Hobbes, onunla birlikte İsviçre ve Fransa'yı kapsayan ve iki yıl süren bir Avrupa gezisine çıkmıştır. Bu gezi sırasında Hobbes ilerleyen zamanlarda tüm felsefi ve bilimsel düşüncelerine yön verecek olan Euclides'in Öğeleri'ni çalışmaya başlamıştır. Bu çalışma Hobbes'un hayatında yeni ufuklar açmış ve bu zamandan sonra doğrudan doğruya felsefe ile meşgul olmuştur.⁶ Hobbes'a göre doğa bilimleri geometrik tanıtlama biçimini almalı, tanım biçiminde önermeler ortaya konmalı, sonra gerekli çıkarımlar da bunlardan yola çıkarak yapılmalıdır. Bunun sonucunda bilim kesin, önsel ve zorunlu olacaktır. Hobbes'u asıl cezbeden şey geometrinin kanıtlarından, teoremlerinden ziyade, şüpheyi yer bırakmayan bir temel üzerinde bir şeyle öbürü arasında bağlantı kurma

⁴ Zarakolu, *a.g.e.*, s.54.

⁵ Martinich, *a.g.e.*, s.75.

⁶ Zabunoğlu, *a.g.m.*, s.220.

yöntemidir. Onun asıl ilgilendiği nokta geometrinin içeriği değil, işte bu yöntemidir.⁷ Bu konu ilerleyen bölümlerde daha detaylı işlenecektir.

1630 yılında Hobbes tekrar Cavendish ailesinin hizmetine girmiş ve eski öğrencisinin oğlunun eğitmenliğini üstlenmiştir. 1634 yılında öğrencisiyle birlikte Avrupa gezisine katılan Hobbes, bir yıl Paris'te kaldıktan sonra İtalya'ya geçmiş ve Pisa'da Galileo Galile ile tanışmıştır. 1636'da tekrar Paris'e dönen Hobbes burada Mersenne (1588-1648) ve onun aracılığıyla da Gassendi (1592-1655) ve Descartes (1596-1650)'le tanışmıştır. Aynı yıl İngiltere'ye dönmüş ve çalışmalarına oradan devam etmiştir.

Hobbes İngiltere'ye döndüğü zaman genel olarak doğal felsefenin ilkeleri üzerine araştırmalar yapmıştır. Fakat İngiltere'nin siyasi yapısının bozulduğu 1640 yılından itibaren Hobbes, doğal felsefeden ziyade medeni felsefeye dair çalışmalar yapmış ve Elements of Law Natural and Politic (Hukukun Doğal ve Siyasal Öğeleri) adlı eserini kaleme almıştır.⁸

1640 yılında İngiltere'de Kral ve Parlamento arasında sorunlar çıkmış ve Kral Parlamento'yu feshederek yeni bir Parlamento kurmuştur. Yeni kurulan Parlamento'nun üyeleri konuşmalarında Kral ile Parlamento arasında ihtilaf çıkararak, monarşi lehindeki kitap ve konuşmalardan yakınmıştı. Kendisi de mutlakiyet savunucusu olan Hobbes bu durumdan memnun olmamış ve İngiltere'yi terk ederek Fransa'ya kaçmış, 1646 yılından 1648 yılına kadar müstakbel İngiliz kralı II. Charles'e matematik dersleri vermiştir.

12 yıl Fransa'da kalan Hobbes, medeni felsefeye dair en önemli eserleri olan De Cive (1642) ve Leviathan'ı (1651) bu dönemde kaleme almıştır. Hobbes yazdığı bu eserlerden ötürü Katolik Kilisesinin tepkisini çekmiş ve ateist olmakla suçlanmıştır. Kendisine zarar verilmesinden korkan Hobbes 1652 yılında İngiltere'ye geri dönmüştür. 1654 yılında öğrencisi II. Charles İngiltere kralı olmuş ve Hobbes'a 100 poundluk maaş bağlatmıştır. Öğrencisinin himayesi altına giren Hobbes felsefi çalışmalarına yeniden ağırlık vermiş ve 1655 yılında De Corpore, 1658 yılında De

⁷ Martinich, a.g.e., s.98-99.

⁸ Zarakolu, a.g.e., s.63.

Homine, 1668 yılında Behemoth Or the Long Parliament adlı eserlerini kaleme almıştır. İlerleyen yaşına rağmen çalışmalarına ara vermeyen Hobbes, 1673 yılında İlyada, 1676 yılında Odysseia 'yı İngilizce'ye çevirmiştir.

Ekim 1679'da hastalanan Hobbes, 4 Aralık 1679 yılında ölmüş ve Hardwick Hall yakınındaki Hault Hucknall kilisesinde toprağa verilmiştir.

Hobbes hem kendi dönemini hem de kendinden sonraki çağları özellikle materyalist ve natüralist düşünceleriyle derin etkiler altında bırakmıştır. İrili ufaklı birçok eser bırakan T. Hobbes'un en önemli eserleri şunlardır:

- The Elements of Law Natural and Politic (Doğal ve Politik Yasanın Öğeleri); Başlığının da ima ettiği üzere, The Elements doğal yasalar ve politik yasaları inceleyen iki kısımdan oluşmuştur. Siyaset yasaları da politik yasalarla ilgili olduğu için Hobbes bu başlık altında genel açıdan siyaset felsefesini irdelemiştir. Hobbes, kral ve Parlamento sürtüşmesinin iyice açığa çıkmasının ardından 1640 yılında bu eserini kaleme almış ve kral yanlısı olduğunu görüşleriyle bu eserinde belirtmiştir. Bu eser Hobbes'un ileride yazacağı ve siyasete dair görüşlerini net bir şekilde ifade edeceği *De Cive* ve *Leviathan* adlı eserlerinin de ilk örneğini oluşturmuştur. Bu eserden sonra parlamento yanlılarının huzursuz olduğunu hisseden Hobbes Fransa'ya kaçmıştır.

Kanaatimizce Hobbes'un düşüncesinde açıkça kendini gösteren meşrutiyet yanlılığı, onun hayat serüveniyle yakından ilişkilidir. Hem kral ve parlamento ikililiğinin ortaya çıkardığı sorunları bizzat yaşamış olması hem de hayatı boyunca kralların himayesi altında bulunmuş olması onun mutlak meşrutiyeti savunmasında etkili olmuştur.

- De Cive (Yurttaş Üzerine); 1642 yılında Paris'te sürgündeyken kaleme aldığı bu eser Hobbes'un en önemli eseri olan Leviathan'ın ilk ayak izleridir. Hobbes De Cive için mütevazılığı bir kenara bırakarak şunları söyler: "Politika felsefesi, benim De Cive adlı kitabımdan daha eski değildir" (De Corpore'de). Bu kitapta Hobbes, Bacon, Gassendi, Galileo, Mersenne ile ilişkisinin yarattığı etkileri yansıtan bir epistemoloji ve antropolojinin yanı sıra, merkezî egemen gücün çevresinde örgütlenmiş politik düzenin gerekliliğini vurgulayan bir politika felsefesi,

İngiltere'deki karışıklıkları çözmek için demokrasi hayâlinden vazgeçip bir egemen güç etrafında birleşmeyi salık veren bir politika felsefesi geliştirmiştir.⁹

- De Corpore (Cisim Üzerine); Bu eserde Hobbes, fizik, metafizik, mantık, dil, yöntem konularına dair görüşlerini sistemli bir biçimde incelemiştir. 1655 yılında yazılan bu eserin başat fikri, var olan tek şeyin (tözün) cisimler olduğudur.

- De Homine (İnsan Üzerine); Hobbes 1658 yılında yazdığı bu eserinde fizyoloji, psikoloji ve optik konularına dair görüşlerini incelemiştir.

Bu üç eser Hobbes'un 1630 yılında yazmaya başladığı Elementa Philosophica'nın (Felsefenin Öğeleri) üç bölümünü oluşturan eserlerdir. Bu kitabında Hobbes her şeyi üç şeyden birine indirgeyerek bir gerçeklik tasarlamıştır. Bu üç şey: cisim, insan ve yurttaşdır.

- Leviathan or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil (Leviathan ya da Bir Din ve Dünya Devletinin Özü, Biçimi ve Erki); Hobbes'un 1651 yılında yazmış olduğu bu eser onun en kapsamlı eseridir. Bu eserde bir siyaset felsefesi ortaya koyan Hobbes işe ilk olarak kullanacağı terimleri tanımlayarak başlamıştır ve sivil hayatı yöneten yasaları ele almıştır. Leviathan toplamda 4 bölümden ve 47 kısımdan oluşmaktadır.

Hobbes eserinin ilk bölümünde insan doğasından bahsetmiş, felsefenin genel konularını irdelemiş, din ve doğaya dair görüşlerini açıklamaya çalışmıştır.

İkinci bölümü devlete dair düşüncelerine ayıran Hobbes, devletin ortaya çıkışı, sebepleri, devletin tanımı, hükümdarın hakları, devlet yönetim şekilleri, hükümdarlığın nasıl kazanılacağı ve devam ettirileceği gibi konulardaki düşüncelerini açıklamıştır. Aynı zamanda bu bölümde suç, ceza, af ve ödül gibi teknik hukuk terimlerinden de bahsetmiştir.

Üçüncü bölümde evrensel bir kilisenin mümkün olmamasının sebepleri üzerinde durmuştur.

Dördüncü bölümde ise Roma kilisesinin eleştirisini yapmıştır.

⁹ Solmaz Zelyüt Hünler, **Dört Adalı - Hobbes- Locke- Berkeley- Hume**, 2. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010, s.14.

Hobbes'un diğer eserlerinin, yani De Homine, De Corpore ve De Cive 'nin, en önemli kısımları, Leviathan'da tekrar edilmiştir. Bundan dolayı, Hobbes'un felsefesinin genel ilkeleri ve siyaset hakkındaki düşünceleri araştırma konusu olduğunda, yalnız Leviathan'ı incelemeye yetinmenin büyük bir eksikliğe sebebiyet vermeyeceği açıktır. Bu şekilde bir metot izlemek, inceleme konusunun içeriğine göre, Hobbes'un belli başlı fikirlerinin açığa çıkarılmasına yardımcı olabilir. Aynı zamanda Leviathan, diğer üç eserin içindeki konuların bir sentezi mahiyetindedir; bu durum, yalnız Leviathan'ın incelenmesinin yeterli olabileceği görüşünü desteklemektedir.¹⁰

Fikirleriyle ve eserleriyle birçok insanı etkisi altında bırakmış, dünya siyasetinde büyük devrimler yapmış olan bu filozofun hayatına ve eserlerine göz attıktan sonra şimdi de genel felsefesini inceleyeceğiz.

2. Felsefesi ve Felsefesinin İlkeleri

Hobbes'a göre: Felsefe nedir? Felsefenin ilkeleri nelerdir? Felsefenin tanımı, konusu, amacı ve yöntemi nelerdir? Felsefi bilgi nasıl elde edilir? Felsefi bilginin temel özellikleri nelerdir? Varlık ve bilgi anlayışı nasıldır?

Felsefe insanlık tarihi kadar eski bir disiplindir. Yeryüzünde yaşamış olan her filozofun kendine göre bir felsefe tanımı olmuştur. Hobbes da Leviathan adlı eserinde felsefeyi şöyle tanımlamıştır: “Felsefe ile anlaşılan, maddi ve beşeri güç müsaade ettiği ölçüde ve beşeri hayatın gerektirdiği sonuçları elde etmek amacıyla, herhangi bir şeyin oluşum biçiminden özelliklerine veya özelliklerinden olası oluşum biçimlerine doğru akıl yürütme yoluyla kazanılmış bilgidir.”¹¹ Bu tanımı göz önüne aldığımız zaman felsefenin üç temel özelliği karşımıza çıkmaktadır.

İlk olarak, felsefe bir kıyaslamaya dayanan, akıl yürütme yoluyla elde edilmiş koşullu bilgidir... İkinci olarak, felsefe herhangi bir varlığın nasıl ortaya çıktığı veya nasıl yaratıldığı ile ilgilenmektedir. Hobbes'un metodolojik yaklaşımını yansıtan da felsefenin bu ikinci özelliğidir. Oluşumun biçimlerinden özelliklere giden akıl yürütme (analitik metot) ve özelliklerden olası oluşum biçimlerine giden akıl

¹⁰ Zabunoğlu, a.g.e., s. 222.

¹¹ Thomas Hobbes, **Leviathan**, çev. Semih Lim, 6.baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007a, s.458.

yürütme (sentetik metot)'dir. Son olarak ise felsefe, filozofların kendi düşünce dünyalarıyla ilgili sorunları çözüme kavuşturmak için değil ama sosyal hayatın gerektirdiği sonuçları elde etmek amacıyla ulaşılan bilgidir; yani felsefe yalnız düşünce alanında kalmayan, eyleme dönüşen, uygulamalı bir disiplindir.¹²

Tanımdan da anlaşılacağı üzere felsefenin amacı daha önceden gözlemlenen etkileri yararımıza kullanabilmektir.¹³ Akıl yürütme sonucu ulaşılan bilgileri insan hayatının her alanında kullanarak, teoriden pratiğe aktarmaktır. Hobbes De Corpore adlı eserinde “felsefenin amacı güçtür”¹⁴ diyerek bu sonuca vurgu yapmıştır. Hobbes’un felsefenin yararı hakkındaki görüşü F. Bacon’un “bilginin güç olduğu” görüşü ile bire bir örtüşmektedir.

Hobbes’un felsefe tanımında onun felsefede kullandığı yöntemi de görmekteyiz. Felsefe de kullanılan yöntem analiz ve sentezdir. Analiz yöntemi sonuçtan olası nedenlere giderek yapılan bir akıl yürütmedir. Sentez ise ilk nedenlerden başlayıp bütüne ulaşarak yapılan bir akıl yürütmedir. Hobbes tüm felsefi çalışmalarında kullandığı bu iki metodu De Corpore adlı eserinde şu şekilde tarif etmiştir. “Analiz mümkün olduğu düşünülen veya zaten oluşmuş bir yapıdan nedenlere veya nedenler kombinasyonuna giden akıl yürütmedir. Benzer şekilde sentez ise bir yapının ilk nedenlerinden başlayıp, ara basamakları geçip, gerçek yapının kendisine varan akıl yürütmedir.”¹⁵

Hobbes, bilginin kaynağının metodolojik olarak geometri olduğunu bunun nedeninin ise geometrinin diğer bilimlerin aksine akıl yürütmeye kullandığı kavramları tanımlamak ve açıklamakla başladığını söylemiştir. Bundan dolayı Hobbes’a göre geometrinin ulaştığı sonuçlar tartışmasız bir kesinliğe sahiptir.¹⁶ Hobbes, felsefi düşüncesini zihninde şekillendirirken, içinde yaşadığı çağdaki bilimsel gelişmelerinden, özellikle de Galileo'nun mekanik ve geometri konusundaki düşüncelerinden etkilenip, yeni doğa biliminin ortaya koyduğu; fiziksel dünya sadece

¹² Zarakolu, a.g.e., s.89-90.

¹³ Zeki Aktaş, **Thomas Hobbes'ta Etik**, (Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2014), s.11.

¹⁴ Zarakolu, a.g.e., s.122.

¹⁵ A.g.e., s.93.

¹⁶ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.31.

mekanik bir sistemdir, anlayışına sarılmıştır. Bu anlayışa göre, bu dünyada olup biten her şeyi, cisimlerin devinimi (hareketi) yani cisimlerin birbirleriyle yer değiştirmesi ilkesine dayanarak geometrik bir kesinlikle açıklamak mümkündür. Hobbes, bu yaklaşımı olduğu gibi benimseyip sisteminin merkezine yerleştirmiştir. Böylece dünya dışı değerlere, özellikle de dine hiçbir şekilde başvurmayan, kendi içine kapalı mekanik materyalist (maddeci) bir sistem geliştirmiştir.¹⁷

Hobbes'un felsefe tanımını ve felsefede kullandığı yöntemini gördükten sonra şimdi de felsefenin konusu nedir? Sorusuna cevap arayacağız.

Hobbes'da felsefe yapmak doğru düşünmek, doğru akıl yürütmek, analiz ve sentez yapmak olduğuna göre felsefenin cisimlerden başka bir şeyi kendine konu edinmeyeceği açıkça ortaya çıkmaktadır. Hobbes'un epistemolojisinde bilgi edinmenin yolu bilgiye konu olan şeyin duyu organlarından biriyle algılanması gerekir. Algıya konu olmayan şeyin bilgisini elde etmek imkânsız olduğundan felsefe kendisine konu olarak cisimleri alır. Hobbes felsefenin konusunun ne olması gerektiğine dair De Corpore adlı eserinde şunları söylemiştir:

“Felsefenin konusu veya felsefenin ne ile ilgili olduğu; varlığı kavranabilen ve herhangi bir özelliği baz alınarak diğer vücutlar ile karşılaştırılabilen tüm vücutlardır. Bu demek oluyor ki, sentez ve analize duyarlı herhangi bir vücuttur, diğer bir ifade ile varlığı ve özellikleri anlaşılabilen tüm vücutlardır. Yukarıdaki ifade, amacı bir şeyin özellikleri nasıl olduğundan yola çıkarak veya nasıl oluştuğunu özelliklerinden yola çıkarak göstermek olan felsefenin tanımından da çıkartılabilir. Dolayısıyla, oluşum veya özelliğin olmadığı yerde, felsefe de yoktur.”¹⁸

Hobbes'un felsefenin konusunu bu şekilde belirleyerek birçok konuyu felsefenin konusu olmaktan çıkarmıştır. Bunların başında Tanrı, Melek, İlahiyat gibi konular gelmektedir. Bu bilgilere bakarak Hobbes'un ateist olduğunu iddia etmek doğru bir yaklaşım olmayabilir. Zira Hobbes'un Tanrı'yı felsefenin konusu yapmaktan çıkarmasının sebebi onun yok olduğunu iddia etmek değil, bilimsel

¹⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, Cemal Bali Akal, ve Levent Köker, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, 1. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 1994, s.172.

¹⁸ Thomas Hobbes, **De Corpore**, Routledge Thoemmes Press, 1992, s.85.

yollardan giderek Tanrı'nın bilinemeyeceğini göstermektir. Karagözoğlu, Hobbes'un Tanrı hakkındaki düşüncelerini şu şekilde özetlemiştir:

“Görebildiğimiz kadarıyla Hobbes'un hiçbir eserinde Tanrı'nın varlığını inkâr ettiğine dair kesin bir bilgiye ve yargıya ulaşılamaz. Ancak Tanrı cisimsel olmadığından dolayı onu felsefenin dışına çıkarır. Hobbes'a göre Tanrı maddi olmadığı için düşünmenin veya felsefenin konusu olamaz. Bu ise Tanrı'nın var olmadığı anlamına gelmez. Tanrı bizim aklımızın dışındadır. Bu durum Tanrı ile ilgili bir eksiklikten değil, insan aklının sınırlı olmasından kaynaklanan bir durumdur. Sınırlı olan insan aklı, sınırsız ve sonsuz bir kudret olan Tanrı'yı tasavvur edemez. Çünkü akıl duyu organlarından gelmeyen bir şeyin bilgisini tasarlayamaz. Tanrı duyu organları ile algılanamayan yalnızca iman edilen bir varlıktır. Doğadaki bütün sebeplerin ilk sebebidir, tektir, yaratıcıdır, mutlak güç ve irade sahibidir.”¹⁹

Konusu vücutlar –vücut, cisim, varlık aynı anlamda kullanılmıştır- olan felsefe, ele aldığı vücutlar bakımından ikiye ayrılır. Hobbes'a göre iki temel vücut vardır. Biri doğanın işleyişi ile ortaya çıkan doğal vücut; diğeri ise, sözleşmeler yoluyla insan iradesi tarafından kurulan devlettir. Bunlar felsefenin iki ayrı bölümünü ortaya çıkarır: Doğal ve medeni felsefe.²⁰ Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde felsefenin bu iki bölümüne ayrı ayrı detaylı olarak değinilecektir.

O halde felsefeye konu olan varlığın mahiyeti nedir? Bilgi elde etmenin yolları nelerdir? Hobbes'un varlık ve bilgi anlayışı nedir?

3. Varlık ve Bilgi Anlayışı

Felsefi düşüncelerini belli bir sistem üzerine inşa eden tüm filozoflar bu düşüncelerini belli bir varlık fikri üzerine inşa ederler. Yukarıda Hobbes'un Leviathan adlı eserinde yaptığı felsefe tanımını ve felsefenin konusunu görmüştük. Hobbes bu tanımında felsefenin konusunun hareketli madde olduğunu söyleyerek varlık anlayışı en başından 'hareketli madde' fikri üzerine kurulmuştur.

¹⁹ Hümeýra Karagözoğlu, "Homo Homini Lupus: Thomas Hobbes'un Ahlâk Felsefesi Üzerine", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.30, Sy.6, 2006. s.218.

²⁰ Hobbes, a.g.e., 1992, s.88.

Hobbes'a göre varlık boyutları yani uzunluğu, derinliği, genişliği olan şeydir.²¹ Hobbes'un bu varlık öğretisi, Skolastik felsefenin varlık anlayışından çok uzaktır. Her ne kadar Hobbes'tan önceki filozoflar, maddeyi işaret eden tanımlar ileri sürseler de, Hobbes hareket ve maddeyi birlikte ele alan tanımıyla onlardan ayrılmaktadır. Çünkü Hobbes'un madde ve hareketle ilgili ileri sürdüğü bu tez, mekanik materyalist bir çizgi oluşturarak ileride madde ve hareket üzerine temellenecek olan diyalektik öğretinin de zeminini hazırlayacaktır.²²

Hobbes temelde iki varlık kategorisi belirlemiştir. Bunlar; *madde* ve *hareket*dir. Varlığın en temel ögesi ise hareket hâlindeki maddedir. Madde ve hareket arasında zorunlu bir diyalektik olmasa da Hobbes, bilimden hareketle, modern metafizik-materyalizme varmıştır. Bu, gerçekte var olanın sadece madde olduğu anlamına gelir ve doğal olarak indirgemeci bir kavram da içerir.²³

Hobbes'a göre; töz ve cisim özdeştir, aynı anlamdadır. Bundan dolayı cisimsel olmayan tözlerden bahsedildiğinde, cisimsel olmayan cisimlerden bahsedilmektedir. Burada terimlerde bir çelişki ya da konuşmada bir anlamsızlık bulunmaktadır.²⁴ Hobbes'un bu cisimsel töz anlayışı onun metafiziğini, kendi tabiriyle ilk felsefesini oluşturmuştur.

Sonuç olarak maddeden başka hiçbir töz kabul etmeyen Hobbes, birçok ruhsal varlığı indirgemeci bir materyalizm ile çözümleyerek, ontolojisinde doğaüstü hiçbir unsura yer vermemiştir. Hobbes'un varlık anlayışı natüralist ve materyalist bir yapıdadır.

Hobbes'un ontolojisini inceledikten sonra şimdi de bilgi nedir? Bilgi elde etme yolları nelerdir?

Hobbes ilk eseri olan *The Elements of Law Natural and Politic*'te bilgiye ulaşma yollarını şu şekilde tarif etmiştir: “Bilginin ilk ilkesi algılarımız; İkincisi algıladığımız şeyleri adlandırmamız; üçüncüsü bu isimleri doğru birer önermede

²¹ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.464.

²² Aktaş, **a.g.e.**, s.17.

²³ Ahmet Cevizci, **Felsefe Tarihi**, 4. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2007b, s.468.

²⁴ Frank Thilly, **Felsefenin Öyküsü**, çev. İbrahim Şener, 1. Basım, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2000. s.55.

bulunacak şekilde birleştirmemiz; dördüncüsü ve sonuncusu ise, bir sonuca ulaşacak şekilde bu önermeleri birleştirmemizdir... Ve biri olguların deneyimi ve İkincisi doğruluğun delili olmak üzere bilginin iki türünü elde ederiz; ilki öngörü (prudence) ve diğeri ise, gerek antik gerekse de modern yazarlar tarafından akıl (sapience) olarak adlandırılmaktadır; birincisi tüm vahşi hayvanlarda da bulunmasına karşılık, ikincisi sadece insana mahsustur.”²⁵

Bu tarifi göz önüne aldığımızda, Hobbes’un bilgiye ulaşmak için kullanılmasını gerekli gördüğü dört aşama karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; algı, adlandırma ve konuşma, önermede bulunma ve akıl yürütmedir.²⁶ Şimdi bu dört kavram eşliğinde Hobbes’un epistemolojisini incelemeye geçelim.

Hobbes’a göre bilginin kaynağı dış dünyanın duyu organları tarafından algılanmasıdır. Hobbes’un Leviathan adlı eserinde belirttiği gibi insan zihninde ne varsa bu dış dünyadaki nesnelere beş duyu organımızdan biriyle algılanması sonucu oluşmuştur. “Tek tek, her biri, bizim dışımızdaki, genellikle nesne denilen bir varlığın bir niteliği veya bir başka özelliğinin simgesi veya görüntüsüdür. Bu nesne, gözler, kulaklar ve insan vücudunun diğer kısımları üzerinde iz bırakır; bu iz bırakmaların çeşitliliği nedeniyle bir görüntüler çeşitliliği yaratır. Bunların kökeni, algı dediğimiz şeydir, çünkü insanın zihninde ilk olarak tümüyle veya kısmen duyu organlarında vücuda gelmemiş hiçbir algılama yoktur. Bütün diğerleri işte bu kökenden türer.”²⁷ Bu bilgilere bakarak Hobbes’un bilgi anlayışının sansualist-materyalist olduğunu söyleyebiliriz.

İnsan duyu organları aracılığıyla farklı nesnelere ait olan özellikleri algılar. Örneğin; İnsan görme duyusu ile dış dünyadaki nesnelere ilişkin özellikleri, tat alma duyusu ile tatları, işitme duyusu ile sesleri, koku alma duyusu ile kokuları, dokunma duyusu ile cisimlerin yapılarını –sertlik, yumuşaklık- algılar. Cisimlerden çıkan devinimlerin bu organlara ulaşmasıyla birlikte algı başlamış olur. Hobbes, Leviathan’ın Algı Üzerine adlı bölümünde algının oluşum aşamalarını ortaya

²⁵ Thomas Hobbes, *The Elements of Law Natural and Politic*, 1. Baskı, Cambridge Press, 1928, s.41.

²⁶ Zarakolu, *a.g.e.*, s.81.

²⁷ Hobbes, *a.g.e.*, 2007a, s.23.

koymuştur. Buna göre; dış dünyadaki nesnelere gelen uyarıcılar vücuttaki ilgili duyu organlarından geçerek sinirlere oradan da beyne ve kalbe ulaşır burada bir dirence veya kalbin kendini ifade etme çabasına dönüşür. Bu çaba dışarıya doğru yöneldiği için, dışarıdaki bir madde olarak görünür. Bu görünüş veya hayal insanların algı dediği şeydir ve duyu organlarında duygu dediğimiz nitelikleri oluşturur.²⁸

Bu şekilde oluşan algılar bilgiye ulaşmadaki ilk kaynağımızı oluşturur. Bu noktada algı ve bilgi arasındaki ilişkinin ortaya konması için, Hobbes'a göre insan ve nesne arasındaki ilişkinin nasıl olduğuna da değinmemiz gerekir. Hobbes insan ve nesne arasındaki ilişkiyi devinim üzerinden açıklamıştır. Dış dünyadaki nesnelere çıkan devinimler duyu organları aracılığıyla insan vücudunun çeşitli bölgelerinde yine devinimler oluşturur. Bizim bu nesnelere dair algıladığımız şeyler bizatihi nesnelere özellikleri değil nesnelere bizim zihnimizde oluşturduğu devinimlerdir. İnsan ve nesne arasındaki ilişkiyi kuran etken ise devinimdir.

Sonuç olarak Hobbes'a göre insan bilgisinin temeli dış dünyadaki nesnelere insan zihninde duyu organları aracılığıyla yarattığı algıdır. Hobbes, “duyuların doğal nedeni dış nesnedir” diyerek özneyi nesneye tabi kılmıştır ve epistemolojisini materyalist bir zemine oturtmuştur.

İmdi insanın bilgiye ulaşması için yapması gereken şey; doğadan doğrudan elde ettiği bilgiler arasında mantıksal bir ilişki kurması, kıyaslamada bulunması Hobbes'un ifadesiyle akıl yürütmesidir. Hobbes'a göre akıl yürütme bir hesaplama ve zihnin iki işlemine indirgenebilir: Toplama ve çıkartma.²⁹ Bu akıl yürütme yapanlar, “bir beyan oluşturmak için iki adı; ve bir kıyas yapabilmek için iki beyanı; ve bir tanımlamada bulunmak için de birçok kıyası bir araya getirirler veya bir kıyasın sonucundan veya toplamdan bir önermeyi çıkarırlar ve bir başkasını bulurlar.”³⁰ Bu noktada Hobbes'un bilgi türlerine dair yaptığı ayırım daha iyi anlaşılmaktadır.

²⁸ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.23.

²⁹ Hobbes, a.g.e., 1992, s.78.

³⁰ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.33.

“Biri olguların bilgisi ve diğeri sonuçların bilgisi olmak üzere iki tür bilgi vardır. Birincisi algı ve hafızadan başka bir şey değildir ve mutlak bilgidir; bir olayın olmakta olduğunu gördüğümüzdeki veya olmuş olduğunu hatırladığımızdaki gibi... Diğeri ise bilim olarak adlandırılmaktadır ve koşulludur bir şeklin daire olması durumunda, merkezinden geçen bir düz çizginin onu iki eşit parçaya böleceğini bilmemiz gibi. Ve bu, bir felsefecide, yani düşünce ile sistemli bir şekilde uğraştığını söyleyen birinde olması gereken bilgidir.”³¹

Hobbes’a göre insan iki doğal bölümden oluşan bir varlıktır. Bunlar insanın bedensel bölümleri ve zihinsel bölümleridir. İnsan bedensel bölümleri ile olguların bilgisini elde ederken, zihinsel bölümleri ile uslamlama yaparak sonuçların bilgilerine ulaşır.³²

Olguların bilgisi dış dünyadan duyular vasıtasıyla elde edilen, gözleme, deneye dayanan empirik bir bilgidir. Bu bilgi mutlaktır çünkü toplama çıkarma yapılmamış, şarta bağlanmamıştır, yalındır, olmuş bitmiş bir şeyin bilgisidir. Bir olaya şahit olan kişinin bilgisidir. Bu bilgi çeşidine ‘tarih’ denir ve doğal tarih ve sivil tarih olarak iki kategoriye ayrılır.

Sonuçların bilgisinde ise akıl işin içine girer. Duyulardan gelen işaretleri, düşüncelerin işaretlerini toplayıp çıkararak elde edilir. Bu bilgi koşullu bir bilgidir. Hobbes bu bilgiyi filozofun bilgisine benzetmiş ve ona ‘bilim’ demiştir. Onun için önemli olan bilgi bu türden bir bilgidir. Şunu da belirtmek gerekir ki olguların bilgisi olmadan sonuçların bilgisi olamaz. Bundan dolayı aklın toplama çıkarma yaparak ulaştığı sonuçların bilgisi olguların bilgisinin üzerinde yer almasına rağmen ona bağlıdır.

Burada bahsedilen akıl yürütmeyi yapan bir yeti olarak ‘akıl’dan bahsetmemizin konuyu daha iyi anlamamıza vesile olacağı kanaatindeyiz.

Hobbes’a göre akıl: “düşünme yeteneği, yani düşüncelerimizin işaretlenmesi ve ifade edilmesi için üzerinde anlaşılmış genel adların hesaplanmasından, yani

³¹ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.67.

³² Zarakolu, a.g.e., 2013, s.86.

toplanması ve çıkarılmasından, başka bir şey değildir.”³³ Tanımdan da anlaşılacağı üzere sonuçların bilgisini yani bilimi elde etmenin yolu akıldır. Ancak Hobbes’a göre akıl doğuştan gelmez, çalışmayla ve adların doğru kullanılmasıyla kazanılır.³⁴

Sonuç olarak Hobbes’a göre felsefe; bilgiyi edinmede geometri yöntemini kullanan, teoride kalmayıp uygulamaya dökülmesi gereken, bir şeyin nasıl oluştuğunu inceleyen (analiz-sentez metoduyla), uslamlama sonucu elde edilen bilgilerin oluşturduğu bir disiplindir.

Materyalist bir varlık anlayışına sahip olan Hobbes, bütün felsefi sistemini bu ontoloji üzerine inşa etmiştir. Cisimlerden başka hiçbir töz kabul etmemiş, Tanrı, ruh, melek gibi doğaüstü varlıkları felsefenin konusu dışına çıkarmıştır. Felsefenin konusu olarak sadece hareketli maddeyi kabul etmiştir.

Bilgi anlayışının merkezine duyu bilgisini koyarak sensüalist bir yaklaşım sergilemiştir. Duyu bilgisinin çıkış noktası olarak yine nesneyi göstermiş ve bilginin kökenine de yine maddeyi koymuştur. Ancak bilginin kökeninde bulunan bu madde tek başına bilgiyi var edemez. Bu noktada Hobbes’un felsefesinin bir diğer önemli kavramı olan hareket/devinim ortaya çıkar. Nesnelere çıkan devinimler duyu organları vasıtasıyla alınır ve vücutta karşı devinimlerle karşılaşarak ilk imgeleri oluşturur. Bu noktadan sonra bu imgelere doğru adlar verilerek bilgi oluşturulmaya başlanır. Bir nominalist olan Hobbes tüm gerçekliği adlara indirgemıştır. Bunun sonucu olarak da gerçeği nesneden koparmıştır. Bilginin kökeni konusuna gelince Hobbes bu noktada nesneye adları veren özne olduğu için gerçeğin ölçütü olarak yine özneyi göstermiştir.

³³ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.41.

³⁴ Hünler, **a.g.e.**, 2010, s.27.

BİRİNCİ BÖLÜM

THOMAS HOBBS'TA İNSAN DOĞASI, DOĞA DURUMU VE DOĞA YASALARI

Thomas Hobbes'un etiğini ve siyaset felsefesini anlayabilmemiz için onun bazı meseleleri nasıl ele aldığına bakmamız gerekir. Bu meseleler; insan doğası, doğa durumu ve doğa yasaları başlıkları altında toplanabilir. Çalışmamızın bu bölümünde şu soruların cevaplarını bulmaya çalışalım: Hobbes'a göre doğa yasaları nelerdir? Doğa durumu nedir? İnsan özü itibarıyla nasıl bir varlıktır? İnsanın insanla ve toplumla ilişkisi nasıldır?

1. İnsan Doğası

Hobbes'un etiğini ve siyaset felsefesini anlayabilmemiz için öncelikle onun insan doğası hakkındaki düşüncelerini bilmemiz gerekir. Hobbes, en önemli eseri olan Leviathan'ın ilk bölümünü 'insan üzerine' başlığı ile insanı anlamaya ayırmıştır. Kurduğu bir analogi ile önce insanı ve insan doğasına ilişkin düşüncelerini ortaya koyup buradan da toplum, devlet, egemen gibi kavramları açıklamıştır. Hobbes devletin kurulabilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi için, devletin en küçük birimi olan insanın doğasının bütün olumlu ve olumsuz yanlarını göstermeye çalışmıştır.

Ontolojik olarak hareketli maddeden başka bir töz kabul etmeyen Hobbes, insanı da yine bu ontolojik zeminde değerlendirmiş ve insanı 'hareket halinde bir madde' olarak kabul etmiş ve bu insanın hareketlerini de iki kategoriye ayırarak incelemiştir. Bu kategorilerden ilki hayati hareket, ikincisi ise iradi harekettir. Hobbes'un iradi hareket ile işaret ettiği şey insanın zihinsel süreçleridir. Hayati hareket ile insanın mekanik boyutunu işaret etmiştir. Hobbes Leviathan'da bu hareketleri şu şekilde tanımlamıştır: "Hayati hareket insanın dünyaya gelmesiyle başlayan ve insanın ölümüyle son bulan, insanın aralıksız yapmak zorunda olduğu, sindirim, beslenme, uyuma, uyku gibi yaşamsal faaliyetlerdir. İnsanın bu faaliyetleri

yaparken hayal gücünün yardımına ihtiyacı yoktur. İradî hareket ise her zaman önce zihnimizde tasarladığımız bir düşünceye dayandığı için hayal gücü bu hareketin ilk içsel başlangıcını oluşturmaktadır. Bir yere gitmek, bir konu hakkında konuşmak, tez yazmak iradî harekete örnek verilebilir.”³⁵

Bu tanımdan hareketle hayati hareket için insanın herhangi bir zihinsel işlevde bulunması gerekmediği, mekanik olarak vücutta gerçekleştiği sonucuna ulaşırız. Nefes alma veya kalbin kan pompalamasını hayati hareket için örnek verebiliriz. İradî hareket için ise yapılacak olan hareketin önce zihinde tasarlanması sonra işleve konulması gerekmektedir. Örneğin; susayan bir insan önce su içmek için yapması gerekenleri zihninde tasarlar daha sonra da eyleme döker.

Bu iki temel hareket birbirine bağlıdır. Hobbes’a göre iradî hareketin temelinde hayati hareket bulunmaktadır. Hayati hareket yani insanın yaşamını devam ettirebilmesi için yapmak zorunda olduğu –yeme, içme-uyuma gibi- hareketler sona erdiğinde iradî hareketin de ortaya konması beklenmez.

Hareketsiz bir şeyin hareketli hale geçmesi için kendi dışındaki bir nesnenin onun üzerinde etkide bulunması gerektiğini düşünen Hobbes’a göre insanın iradî hareketi ortaya koyabilmesi için dışsal nesnelerin insan üzerinde bir etkide bulunması gerekir. İşte bu noktada insandaki iradî hareketlerin kökeni olarak algı devreye girmektedir. Bir önceki bölümde algının nesnelere gelen devinimler sonucu duyu organlarında oluştuğunu görmüştük. Hobbes’a göre bu devinimler insanın duyu organlarından kalbe iletilir ve insanın ilk tepkisi ortaya çıkar. İşte bu ilk tepki ‘çaba’ (endeavor) olarak adlandırılır.³⁶ Bu çaba iradî bir hareket olmamakla birlikte çabanın karşılığı olarak insanın zihninde kurgulayıp eyleme dönüştürdüğü hareket iradî bir harekettir.

Hobbes iradî hareketlerin başlangıcı olarak kabul ettiği bu çabadan hareketle insan doğasında bulunan temel duyguları açıklamaya çalışır. Ona göre bu çabaya karşılık gelen iki temel duygu vardır: sevgi ve nefret veya arzu ve kaçınma. Aşağıda

³⁵ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.46-47.

³⁶ A.g.e., 2007a, s.47.

da görüleceği gibi insanlardaki diğer tüm duygular bu iki temel duygunun türevleridir. Hobbes'a göre sevgi, insanların arzuladığı şeyler; nefret ise insanların kaçındığı şeylerdir. Sevgi-nefret ve arzu-kaçınma kavram çiftlerinin arasındaki farklık: sevgi ve nefrette nesnenin var olduğu/somut olduğu anlatılmak istenirken, arzu ve kaçınmada ise nesnenin yok olduğu/hayali olduğu anlatılmak istenmektedir.³⁷

Yukarıda tanımladığımız kavramlar insanın içsel devinimlerine karşılık gelen kavramlardır. Bu devinimler duyu organları tarafından algılanamazlar. Hobbes duyu organları tarafından algılanıp kalbe iletilen devinimler sonucu ortaya çıkan bir nesneye dönük arzunun veya o nesneden kaçınmanın görüntü ve algısını hoşlanma ve rahatsızlık olarak adlandırmaktadır: “haz veya hoşlanma iyiliğin görünüşü veya algısıdır; acı veya rahatsızlık ise kötülüğün. Dolayısıyla, bütün iştah, arzu ve sevgilere az veya çok hoşlanma; bütün nefret ve kaçınmaya ise şu veya bu ölçüde rahatsızlık ve acı eşlik eder.”³⁸ Yani Hobbes hoşlanma durumunda ortaya çıkan tepkiyi haz, rahatsızlık durumunda ortaya çıkan tepkiyi ise acı olarak tanımlamıştır.

Değınmemiz gereken bir diğer kavram çifti ise sevinç ve kederdir. Hobbes insana haz ve acı veren şeyleri, nefsin haz ve acıları ile aklın haz ve acıları olarak iki kategoriye ayırmıştır. Nefsin haz ve acıları, var olan bir nesnenin algılanmasından doğar. Aklın haz ve acıları ise var olan bir nesneden değil ama algılandıkları takdirde ister haz ister acı versin, şeylerin sonuçları hakkında öngörüler bulunmaktan türeyen beklentilerden türemektedir.³⁹ İnsanda ortaya çıkan duygular, eğer bu beklenti olumlu ise sevinç, olumsuz ise keder olarak adlandırılmaktadır.

Hobbes Leviathan adlı eserinde duygulara dair şu şekilde bir çıkarımda bulunuyor: “iştah, arzu, sevgi, istikrah, nefret, sevinç ve keder denilen bu yalın duygular, farklı düşüncelere göre, farklı adlar alırlar. İlkin, birbirlerini izlediklerinde, insanların arzu ettikleri şeye ulaşma ihtimaline dair görüşleri bakımından; ikinci olarak, sevilen veya nefret edilen şey bakımından; üçüncü olarak, bunlardan pek çoğunun birlikte düşünülmesi bakımından ve dördüncü olarak da, bu birbirini

³⁷ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.47.

³⁸ **A.g.e.**, 2007a, s.49.

³⁹ **A.g.e.**, 2007a, s.49.

izlemenin farklılığı bakımından, farklı adlar alırlar.”⁴⁰ Bu çıkarımda da görüldüğü gibi temel duygular sevgi ve nefrettir. Diğer bütün duygular bu iki duygunun yukarıda sayılan sebeplerden dolayı farklı isimlendirilmelerinden ibarettir.

Hobbes, bu şekilde tanımladığı duygulardan önemli sonuçlara varmaktadır. Duyguların insanın algıladığı şeyler karşısında zihninde oluşan devinimler olduğunu düşündüğümüz zaman, insanın hayatı boyunca çok çeşitli korkuları veya arzuları olacaktır. Bu demektir ki insan hayatı, daima arzuların ve bu arzuların tatminlerinin birbirini izlediği ve ancak insanın ölümüyle sona erecek kesintisiz bir devinimdir.⁴¹

Hobbes’a göre insanların yaşadıkları tüm arzu ve korkuların temelinde hatta bütün insan davranışlarının temelinde tek bir içgüdü yatmaktadır: kendini koruma içgüdü. İnsan her zaman haz alacağı şeylere, hayatını devam ettirmeye yarayacak şeylere doğru koşan, bununla beraber üzüntü ve sıkıntıdan kaçan “bencil” bir varlıktır.⁴² İnsanın kendini koruma yani hayatta kalma içgüdü. İnsan davranışlarının temelinde bulunan bir etkidir. Buradan yola çıktığımızda, insan kendi varlığını devam ettirmek için her türlü yola başvurabilecek egoist bir potansiyele sahiptir.

Hobbes’a göre insan doğası egoist bir yapıda olduğu için kendi çıkarları peşinde koşan bir varlıktır. Bütün insanların ayrı ayrı kendi öz çıkarları peşinden koştuğu bir ortamda çatışma kaçınılmazdır. Bu çatışma yine insan doğasında bulunan nedenlerden kaynaklanmaktadır. Hobbes bu çatışma nedenlerinin rekabet, şan-şeref ve güvensizlik olduğunu ileri sürmüştür.

Bu çatışma nedenlerinden: rekabet insanları, kazanç için; güvensizlik, güvenlik için; şan-şöhret ise, meşhur olmak için mücadele etmeye iter. Rekabetten dolayı insanlar başka insanların kişiliklerine ve mülkiyetlerindeki herhangi bir şeye egemen olmak için şiddet kullanır. Güvensizlikten dolayı kendilerini koruma amaçlı şiddet kullanır. Şan-şöhretlerini korumak için ise, kendi kişiliklerine yönelik olarak doğrudan doğruya veya hısımları, arkadaşları, milletleri, meslekleri veya adları dolayısıyla, bir söz, bir gülümseme, farklı bir görüş ve başka bir aşağılama işareti

⁴⁰ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.53.

⁴¹ Zarakolu, a.g.e, s.140.

⁴² Ağaoğulları vd., a.g.e., 1994, s.182-183.

gibi küçümsemelere karşı şiddet kullanır.⁴³ İnsan doğasında bulunan bu çatışma nedenleri sonucu şiddet kaçınılmazdır. Bu şiddet, sınırları belli olmayan bir anarşi ve çatışmanın da doğmasının sebebidir. Bu durum Hobbes'u kötücül bir insan doğası anlayışına itmiştir.

Hobbes'a göre insanın sürekli arzulayan, isteyen, hazzın peşinden koşan ve acıdan kaçan bir doğası olduğunu yukarıda görmüştük. İnsan doğasının bu emellerini gerçekleştirebilmesinin şartı ise 'güç sahibi' olmasıdır. Güç, insan yaşamının sürdürülebilmesi, hayatta kalması ve diğer bütün arzu ve isteklerini tatmin edebilmesi için şarttır. Böylece aslında sürekli aktif olan yaşamını sürdürme içgüdüğü bir güç elde etme duygusu yaratır. Güç isteği, Hobbes'a göre bütün geri kalan isteklerin kendisine indirgenebileceği bir istektir ve onun antropolojisinin göbeğinde durur.⁴⁴ Güç istemi ilerleyen bölümlerde de görüleceği gibi insanı politik otoritenin tesisine yönlendirecek temel unsurdur.

İnsanda bulunan bu güç istemi nihayetinde insanı egoist bir ahlak anlayışına götürür. Bu durum Hobbes'ta politik otorite için de geçerlidir. Zira Hobbes'un egemeni en güçlü olmalı ve ahlak dair herşeyi kendisi belirlemelidir.

Hobbes Leviathan adlı eserinde gücü; elde edildiğinde gelecek zamanda iyi olacak bir şeyi şu anda elde etmeye yarayan araçlar olarak tanımlamış ve doğal güçler ve araçsal güçler olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır.⁴⁵

-Doğal Güç: Zihnin ve bedenin yeteneklerinin üstünlüğüdür. Bu kategoriye; yakışıklılık, güzellik, akıllılık, çeviklik, yetenek, hitabet, cömertlik, örnek olarak verilebilir.

-Araçsal Güç: Doğal güç unsurları veya şans sayesinde elde edilen güçtür. Para, mülk, şan-şeref, arkadaş, şans bu kategoriye örnek olarak verilebilir.

Hobbes'a göre en büyük güç ise insanların çoğunluğunun kendi rızalarıyla gerçek veya tüzel bir kişide yani devlette topladıkları güçtür. Doğa durumunda insanlar yetileri ve güçleri bakımından eşittirler, bu eşitlikten güvensizlik ve bu

⁴³ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.94.

⁴⁴ Hünler, a.g.e., s.30.

⁴⁵ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.68.

güvensizlikten de savaş ortaya çıkar. Güçler ve yetiler eşit olduğu için savaşın bir galibi yoktur. İnsanların birbirleriyle anlaşarak ortaya çıkardığı en büyük güç olan devlet bu savaşa son verecektir.

Hobbes'un anlattığı bu insan doğasının egoist yapısı onun devletine giden yolda bir basamak olmaktadır. Bu anlatı sayesinde Hobbes devleti kurmanın neden gerekli olduğunu daha mantıklı bir şekilde izah etmiştir. Ancak insan doğasının gerçekte bu kadar egoist olduğunu kabul etmek içinden çıkılamayacak birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Mesela çocuğu için kendini feda eden bir annenin veya vatan için şehit olan bir askerin davranışı bu bakış açısıyla açıklanamamaktadır. İnsanın egoist olmanın yanında aynı zamanda diğerkâm özelliklerinin de bulunduğu aşikârdır. Ancak Hobbes, kendi mantığı içinde tutarlı bir insan doğası anlayışı geliştirmiştir.

Hobbes'un insan doğasına dair görüşlerini inceledikten sonra şimdi insanın devlet kurulmadan önce içinde bulunduğu şartları göz önüne koyan doğa durumunu inceleyeceğiz.

2. Doğa Durumu

Hobbes'un doğa durumuna dair yaptığı açıklamalar felsefi yöntemi gereği ve insan doğası anlayışına bağlı olarak ulaştığı mantıkî bir sonuç, kuracağı devlet ve egemenlik kuramlarının temelini teşkil eden bir ara sonuçtur. Hobbes'un kurguladığı doğa durumu tarihsel gerçekliği olan bir durumdan ziyade bir hipotez veya varsayımsal durumdur. Devletin ve egemenin gerekliliğini göstermek, aksi bir durumda insanların içinde bulunacakları olası savaş ve korku durumunu anlatmak için tasarlanmıştır. Hobbes Leviathan'da: "ne böyle bir dönemin, ne de böyle bir savaş durumunun, hiçbir zaman var olmadığı düşünülebilir; gerçekten ben de, bütün dünyada, böyle bir şeyin genel olarak hiçbir zaman olmadığına inanıyorum"⁴⁶ diyerek doğa durumunun bir varsayım olduğunu itiraf etmiştir.

Doğa durumu teorisinde Hobbes devletin gerekliliğini devletin varlığı üzerinden değil de devletin olmadığı bir durum üzerinden temellendirmeye

⁴⁶ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.95.

çalışmıştır. İnsanlara Leviathan adlı canavarın yönetimi altında özgürlüklerinin kısıtlanarak ama güven içinde ve korkusuzca yaşamalarının, doğa durumunda yaşamaktan daha iyi olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi doğa durumu teorisiyle Hobbes, kuracağı siyaset sisteminin temelini hazırlamıştır. İnsanları, egemene/devlete tabi olmaz, isyan eder, devleti yıkarsanız karşılaşacağınız durum budur şeklinde bir teoriyle devletin zorunluluğuna ikna etmeye çalışmıştır.

İnsan doğasını incelediğimiz bölümde gördüğümüz gibi insan; daima kendi çıkarları, kendi faydası peşinde koşan bencil bir varlıktır. Doğa durumunda toplumsal hiçbir şey yoktur. Çünkü Hobbes'a göre insan doğası gereği toplumsal bir varlık değildir. Hobbes Aristoteles'in; insan toplumsal bir varlıktır anlayışının aksine insanı egoist bir varlık olarak ele almıştır.⁴⁷ Doğanın değil de çalışmanın, insanlarla bir arada bulunmanın insanı topluma yatkın kıldığını söyleyen Hobbes'a göre devletin olmadığı yerde toplumdan söz edilemez. İnsanları bir arada tutan bir iktidarın bulunmadığı birliktelikler bir insan kalabalığıdır ve en kötü durumdur. Çünkü böyle bir ortamda sürekli ölüm tehlikesi ve korkusu vardır.⁴⁸ Doğa durumunda her insan bir diğeri için tehlike arz ettiğinden herkes herkesle sürekli bir savaş halindedir.

Hobbes, Leviathan adlı eserinin birinci kısmının 13. bölümünde 'Mutluluğu ve Mutsuzluğu Bakımından İnsanlığın Doğal Durumu Üzerine' isimli bir başlıkla olası bir doğa durumunda insanların içinde bulunacakları durumu şu şekilde tasvir etmiştir: "İnsanlar doğuştan eşittir... Eşitlikten güvensizlik doğar... Güvensizlikten savaş doğar... Devlet olmadıkça herkes herkesle daima savaş halindedir... Böyle bir savaş birçok sıkıntıyı beraberinde getirir... Böyle bir savaşa hiçbir şey adalete aykırı değildir... İnsanları barış yapmaya yönelten duygular vardır. İnsanlar akılları ve barışa yönelten bu duygular sayesinde bu savaş durumundan kurtulabilirler."⁴⁹

Yukarıda da görüldüğü gibi Hobbes doğa durumunu eşitlik, güvensizlik, ölüm korkusu, savaş, doğal hak ve özgürlük gibi kavramları kullanarak temellendirmeye

⁴⁷ Hünler, a.g.e., s.31.

⁴⁸ Ağaoğulları vd., 1994, s.190.

⁴⁹ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.92-96.

çalışmıştır. Konuyu daha iyi anlayabilmek için biz de bu kavramları Hobbes'un değerlendirmeleri üzerinden incelemeye çalışacağız.

Bu bağlamda ilk olarak eşitlik kavramını inceleyeceğiz. Hobbes'a göre tüm insanlar kendi güvenliklerini sağlamak ve varlıklarını devam ettirmek için sürekli bir savaş halindedir. Bütün insanlar doğuştan eşit olduğu için bu savaşın asla sonu gelmez. İnsanlar yaratılış itibarıyla hem bedensel hem de zihinsel yetenekler bakımından eşit yaratılmışlar. Her ne kadar bazen bir insan diğerlerine göre beden olarak daha güçlü ya da daha zeki olsa bile her şey göz önüne alındığında ikisi arasındaki fark diğerine üstünlük sağlamaya yetecek kadar fazla değildir. Çünkü bedenen zayıf olan birisi, ya gizli bir hileyle ya da kendisi gibi tehlike altında olan insanlarla birleşerek kendinden daha güçlü kişileri öldürmeye güç yetirebilir. Hobbes'a göre insanlar zihinsel yetenekler bakımından daha da eşittirler.⁵⁰ En güçlünün bile bir şekilde öldürülebilmesi, insanların hepsinin ölüme eşit mesafede olması, insanların ölüm korkusu noktasında eşit olduğunun bir delilidir. Eğer güçlü bedenen kendisini daha üstün görseydi kendinden zayıf olan insanlardan korkmayacak ve onlarla herhangi bir savaş haline girmeyecekti. Ancak doğa durumunda herkes herkesle savaş durumundadır. Bu durumda ölümden korku noktasında herkesin eşit durumda olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Zihinsel olarak insanlar kendi zekâlarını diğer zekâlardan üstün görme eğilimindedirler çünkü kendi zekâlarını yakından tanırırlar, başkalarının zekâlarını ise onları gözlemleyerek anlamaya çalışırlar. Fakat bu, insanların zekâ bakımından eşitsizliğinin değil aksine eşit olduğunun ispatıdır. Çünkü bir şeyin eşit pay dağıtıldığının en büyük ispatı, herkesin kendi payına düşenden memnun olmasıdır.⁵¹ Bu eşitliğin anlamı tek tek bütün insanların fiziksel ve zihinsel olarak aynı güce sahip olmamaları değil ama bunların toplamı bakımından aynı güce sahip olmalarıdır.

Hobbes'un felsefi çıkarımlarını ve insan anlayışını göz önüne aldığımız zaman bu doğal eşitlik durumunun olumlu bir özellik olmadığı karşımıza

⁵⁰ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.92.

⁵¹ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.93.

çıkmaktadır. Çünkü bencil bir varlık olan insanların hepsi tek tek aynı tutku ve isteklerle hareket edecek bu da savaşın sürekliliğine sebebiyet verecektir.⁵²

Aynı tutkular insanları aynı şeyleri elde etmeye yöneltecek bunun sonucunda da insanlar doğal olarak birbirinin rakibi olacaklardır. Hobbes'a göre insanlar kendileri için en büyük iyilik olarak gördükleri hayatlarını güvence altına almak amacıyla, hoşlarına giden her şeyi yapmaya veya almaya hakkı vardır. Yani herkesin her şey üzerinde doğal bir hakkı bulunmaktadır. Doğal hak, kendi doğasını, yani kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve kendi aklı ile yaşamını korumak için en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapmak özgürlüğüdür.⁵³ Burada Hobbes doğal hak ve özgürlük kavramlarını birbirine indirgeyerek kullanmıştır. Yani doğa durumundaki insanın her şey üzerinde doğal bir hakkı ve onu elde etmek için özgürlüğü vardır. Buradaki özgürlük dış engellerin yokluğudur.

İnsanlar güç bakımından eşittirler bundan dolayı da herkesin her şey üzerinde hakkı vardır. Bunun sonucu olarak insanlar arasında bir güvensizlik ortaya çıkar. Çünkü insanların elde etmek istediği bir şey de bir başkası da hak iddia edebilir. Bu da hak gaspı olur ve insanların birbirine olan güvenini yok eder. Bunun sonucu olarak da savaş ortaya çıkar. Hobbes'a göre bir insan başkalarının ona zarar vereceği endişesinden, güvensizliğinden kurtulabilmek için, ona zarar verebilecek, tehlike oluşturabilecek başka bir kuvvet kalmayınca kadar, zorla veya hile yoluyla, alabildiği kadar insanı hâkimiyeti altına almaktan daha mantıklı bir şey yapamaz. Bu insanların varlığını korumak adına yapıldığı için herhangi bir sakıncası yoktur. Bu metodu devletler de kullanabilir. Çünkü onlar da istila yolu ile kendi güçlerini artırmazlar ise diğer devletler onları esir alabilir. Sonuç olarak insanlar kendi yaşamlarını korumak için başka insanların üzerindeki egemenliklerini diğer devletleri işgal ederek sağlayabilirler.⁵⁴ Buradan da anlaşılıyor ki, Hobbes kendini korumak isteyen insan için fetihleri meşru hatta zorunlu görmektedir. Bu düşüncesiyle Hobbes öncülü sayabileceğimiz Machiavelli'den etkilendiğini

⁵² Aktaş, a.g.e., s.42.

⁵³ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.96.

⁵⁴ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.93.

gösteriyor. Ancak Hobbes'ta fetihlerin meşruluğu devlet kurulana kadar geçerlidir. Machiavellide ise gerekli imkânlar varsa savaş her zaman meşrudur.⁵⁵

Herkesin her türlü aracı kullanarak herkesle savaşmasının temelinde yukarıda da bahsettiğimiz üç neden vardır: ilki, rekabet/yarışma; ikincisi, güvensizlik; üçüncüsü, şan-şöhret. İlki, insanları kazanç, ikincisi güvenlik, üçüncüsü şöhret için saldırmaya zorlar.⁵⁶ Aslında tüm bu nedenlerin ardında, güç elde etme ve böylece hayatını devam ettirme isteği vardır.

Hobbes'a göre böyle bir savaş durumundan kurtulmanın tek bir yolu vardır; devlet. Devlet olmadığı sürece savaş hiç bitmeden devam etmektedir. Sonuç olarak insanların hepsi, kendilerini kontrol altında tutacak bir güç olmadığı sürece savaş denilen durumdadırlar. Bu savaş herkesin herkese karşı savaştır.⁵⁷ Hobbes'un devlete dair görüşleri aşağıdaki bölümlerde detaylı bir şekilde işleneceği için burada konunun ayrıntısına girmiyoruz.

Böyle bir savaş ortamı birtakım sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Herkesin herkesle mücadele içinde olduğu bu savaş durumunda; çalışmaya gerek yoktur. Çünkü çalışmanın sonucu olarak elde edilecek bir karşılık yoktur. Denizcilik faaliyetleri, inşaat işleri, ticaret gibi faaliyetlere girişmek anlamsızdır. Yine böyle bir ortamda ne dünya hakkında bilgi, ne tarihlerin önemi, ne ahlak, ne yazı, ne de toplum vardır. Aksine sürekli devam eden bir ölüm korkusu vardır ve insan hayatı vahşi, yalnız, kötü, yoksul ve kısadır.⁵⁸ Yani insan insanın kurdudur.⁵⁹ Böyle bir ortamda mülkiyet kavramı diğer bir ifade ile benim-senin-onun gibi kavramlar da yoktur. Örneğin böyle bir ortamda bir çiftçi evinin, tarlasının ve ürettiği ürünlerin onları koruyabildiği müddetçe sahibidir. Başkalarının onları ele geçirmesi durumunda herhangi bir mülkiyet iddia edemez. Bu durum devlet kurulana kadar böyledir. Devletle birlikte mülkiyet kavramı da ortaya çıkıp yasalarla güvence altına alınacaktır.

⁵⁵ Niccolo Machiavelli, **Prens**, çev. Nazım Güvenç, 1. Basım, Can Yayınları, İstanbul, 2008, s.80-84.

⁵⁶ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.94.

⁵⁷ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.94

⁵⁸ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.95.

⁵⁹ Thomas Hobbes, **Elementa Philosophica De Cive = Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri**, çev. Deniz Zarakolu, 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2007b, s.1.

Böyle bir savaşta henüz siyasi otorite kurulmadığı için herhangi bir yasa, kanun, kural yoktur. Yasanın olmadığı yerde de adalet, adaletsizlik, doğru, yanlış gibi kavramlar yoktur. Hobbes'a göre adalet ve adaletsizlik gibi kavramlar insan bedeninde ya da zihninde bulunan melekeler değildir. Bunlar tek başına var olan bir devlet çatısı altında bir arada yaşayan insanlara ait niteliklerdir.⁶⁰

Hobbes'a göre insanlar doğa durumunda sürekli bir savaş halinde, ölüm korkusuyla yaşamaktadırlar. Bu savaş halinin sona ermesi ölüm korkusunun ortadan kalkması için yapılması gereken şey barışın ortaya çıkması yani devletin kurulmasıdır. Barışın yapılabilmesi için insanlar önce barışı istemeli ve ona yönelmelidirler. İnsanları barışa yönelten duygular vardır. Bunların başında ölüm korkusu gelmektedir. İnsanlar yaşamlarını sürdürmek için barışa yönelirler. Bir diğer duygu rahat bir yaşam için gereken şeylere sahip olma ve onları çalışarak elde etme umududur. İnsanların savaş durumundan kurtulup barış şartlarını görebilmeleri akıl sayesinde gerçekleşir. Akıl insanlara gösterdiği bu barış şartlarına 'doğa yasaları/doğal yasalar' denir.

Acaba Hobbes'a göre akıl insanları yönelten şartları yani doğa yasaları nelerdir?

3. Doğa Yasaları

Doğa yasası, akılla ulaşılan ve insanın hayatını en iyi koruyabileceğini düşündüğü ya da insan hayatına zarar verecek olan şeylerin azalmasını isteyen bir ilke veya genel kuraldır.⁶¹ Doğa yasaları, Hobbes'un felsefesi içerisinde doğa durumunun getirdiği şartların ve insan doğasının sahip olduğu özelliklerin neticesinde ortaya çıkan mantıkî bir sonuçtur. Bencil olan insan doğasının, herkesin her şey üzerinde hakkı olan doğa durumunda kendini güvende hissetmeyip bu durumdan kurtulmak için yaptığı rasyonel çözümlemenin ilkesel sonuçlarıdır.

⁶⁰ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.96.

⁶¹ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.96-97.

Hobbes'a göre doğa yasaları doğru aklın dikte ettirdikleridir.⁶² Doğru akıldan kasıt; doğruluğundan emin olunan ilkelere hareket ederek sonuçlara ulaşmaya çalışan ve öznenin güvenliğini ve iyiliğini sağlamayı amaçlayan bir yetidir. İnsanlar doğa durumunda iken onları bu durumdan kurtaracak olan doğru akıl uslamlama sonucu bir takım ilkelere ulaşır. Ulaşılan bu ilkeler doğa yasaları olarak adlandırılır.

Hobbes her ne kadar bir devlet kurulmadan önce ortaya çıkmış bu ilkelere yasa dese de bunların tam bir yasa değil, aklın uslamlama sonucu ulaştığı veya ulaşması gereken bir takım ilkeler olduğu aşikârdır. Çünkü Hobbes Leviathan'ın ilerleyen bölümlerinde yasa koyucu egemen güçtür⁶³ diyerek egemen gücün olmadığı yerde yasadaki söz edilemeyeceğini vurgulamıştır. Doğa yasası devletten önceki doğa durumunda gerçek anlamda bir yasa değil, daha ziyade insanları barışa sevk eden akıl yürütmelerdir. Dolayısıyla doğa yasaları ancak devlet kurulursa gerçek bir yasaya dönüşebilir. Zaten doğa yasaları Hobbes'un sistematığı içerisinde devlet kurulduktan sonra ortaya çıkacak olan toplum yasalarının çekirdeğini oluşturur.

Hobbes'a göre doğa yasaları; değişmez, sonsuz, yazılmamış ve tümel yasalardır.⁶⁴ Bu yasaların sayısı on dokuzdur. Ancak diğer yasalar ilk iki yasadaki türeler. Hobbes medeni felsefesini anlattığı eserleri olan; *De Cive*, *Elements of Law* ve *Leviathan*'da doğa yasalarını sıralamıştır. Bu yasalar özü itibarıyla birbirinin aynısı olduğu için biz aşağıda *Leviathan*'da yapılan son sıralamayı inceleyeceğiz.

1. Herkesin barışa ulaşmaya ümidi olduğu müddetçe bunun için çalışması; eğer barışı sağlayamıyorsa da savaşın bütün yardım ve yararlarını kullanması gerekir. Bu doğa yasasının ilk kısmı birinci ve en temel doğa yasasını içerir: barışı aramak ve barışa ulaşmaya çalışmak. İkinci kısmı ise doğal hakkın özetini verir: bütün yöntemleri kullanarak kendimizi korumak.

2. Eğer insan kendini ve barışı korumayı istiyorsa, diğer insanlar da istediği takdirde her şey üzerindeki hakkından vazgeçmeli, kendisine diğer insanlara tanıyacağı kadar özgürlük tanımalıdır. Bu yasa Hobbes'a göre *İncil*'de geçen ve

⁶² Hobbes, a.g.e., 2007b, s.34.

⁶³ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.190.

⁶⁴ Hünler, a.g.e., s.34.

'kendine yapılmasını istemeyeceğin şeyi başkasına yapma' şeklinde ifade edilen yasa ile özdeştir.

3. İnsanlar birbirlerine verdikleri sözleri yerine getirmelidirler. Aksi halde doğa durumunda olduğu gibi herkesin her şey üzerindeki hakkı devam eder. Bu da savaş durumunun devam etmesi demektir. Başka bir deyişle bu yasa adalettir.

4. Eğer bir insan bir başkasına sadece iyilik amacıyla bir yardımda bulduysa, kendisine yardım edilen kişi yardım edenin yaptığı iyilikten dolayı pişmanlık duymaması için çaba göstermelidir. Bu yasa kısaca minnettarlıktır.

5. İnsanlar diğer insanlarla uyumlu olmaya çalışmalıdır. Uyum beşinci doğa yasasıdır.

6. Altıncı doğa yasası affetmek. Geleceği dikkate alarak bir kişi pişman olup af dileyenlerin geçmişteki suçlarını affetmelidir.

7. İnsanlar kendilerine yapılan kötülüğün büyüklüğüne bakarak öç almamalıdır. Öç alırken meydana gelecek faydanın büyüklüğüne bakmalıdır. Yani öç almadaki amaç suçlunun ıslahı olmalıdır. Aksi halde başkasına insanlara öç almak bahanesiyle sebepsiz yere zarar vermek savaşa yol açar ki, bu durum da doğa yasasına aykırıdır.

8. Hiçbir insan davranışlarıyla, sözleriyle, jest ve mimikleriyle başka bir insandan nefret ettiğini ya da onu küçük gördüğünü göstermemelidir. Bu yasanın çiğnenmesine aşağılama denir.

9. Her insan bir başkasını daima eşit kabul etmelidir. Bu yasanın ihlal edilmesine kibir denir.

10. Barış şartlarına uygulanmaya başlandığında, herkes adil olmalı, başka insanlara verilmesini istemediği bir hakkı kendisine vermemelidir.

11. Bu yasaya göre; bir kişi insanlar arasında hakemlik yapmak için görevlendirilirse bu görevini yaparken tarafsız olması gerekir. Bu doğa yasası hakkaniyettir.

12. Eğer herkes tarafından kullanılması gereken bir şey bölünemiyorsa ortaklaşa kullanılmalı; bölünebiliyor ise orantılı bir şekilde bölünerek kullanılmalıdır.

13. Ne bölünebilen ne de ortaklaşa kullanılabilen şeylerde; sahip olma hakkı veya dönüşümlü olarak kullanılacaksa ilk zilyetliğin çekiliş ile belirlenmesi gerekir.

14. Bu yasa bir öncekine bağlantılıdır. Hobbes'a göre iki çekiliş türü vardır; bunlar doğal ve keyfi çekilişlerdir. Örnek verecek olursak; tarafların üzerinde anlaşmaya vardığı çekiliş keyfi çekiliş iken; bazı bölünemeyen şeylerin ilk zilliyete veya en büyük çocuğa verilmesi ise doğal çekiliştir.

15. Barış için aracılık yapan herkesin güven içinde seyahat etmelerine izin verilmesi gerekir. Çünkü güvenliği sağlamak için barışı emreden yasa, barışa ulaşmak için de aracılığı emreder. Aracının da güven içinde vazifesini yapması sağlanmalıdır.

16. Anlaşmazlık içinde olan kişilerin bir hakemin kararına rıza göstermeleri doğal hukukun/doğa yasalarının gereğidir.

17. Hiç kimse kendisinin taraf olduğu bir davada yargıç olamaz çünkü herkes kendi çıkarına uygun olanı yapmaya meyillidir.

18. Eğer bir insan bir davada yargıçlık yapar ama doğal olarak kendinde bir taraflılık sebebi olursa o kişi yargıç olamaz.

19. On dokuzuncu doğa yasası ise davalarda dinlenen tanıklarla alakalıdır. Yargıç davalılardan birine diğerinden daha fazla güvenemeyeceği için üçüncü bir kişiye veya daha fazla kişiye güvenmeli onların da görüşlerini dinlemelidir.⁶⁵

Hobbes doğa yasalarını 'kendine yapılmasını istemediğini şeyi başkasına yapma' ilkesiyle özetlemiştir. Bu ilke sayesinde en meşgul veya anlayışı en kıt insanın bile doğa yasalarından haberdar olabileceğini belirtmiştir. Doğa yasaları vicdanen daima bağlayıcıdır ama fiilen sadece devlet kurulduğunda yani güvenlik olduğunda bağlayıcıdır. Yani doğa yasaları var olma arzusu bakımından her zaman bağlayıcıdır. Ancak uygulanma bakımından başkaları da kendisi gibi davranmadığı

⁶⁵ Hobbes, a.g.e., 2007, ss. 97, 106, 111-115.

zamanlarda örneğin; adil, alçakgönüllü, sözünde duran kendinden başka biri olmadığı zamanlarda doğa yasaları bağlayıcı değildir.

Hobbes'a göre doğa yasaları gerçek ve tek ahlak felsefesidir. Ahlak felsefesi insanların konuşmalarında ve toplumlarında, neyin iyi neyin kötü olduğunu bize gösteren bir bilimdir. İyi ve kötü insanların değişik davranışları, tavırları ve fikirlerinde farklı olan eğilimlerimizi ve çekindiğimiz şeyleri ifade eden sıfatlardır.

Bir insan devlet kurulmadan önceki doğa durumunda olduğu zamanlarda iyinin ve kötünün yegâne ölçüsü kendi kişisel zevkidir. Bundan dolayı insanların hepsi barışın veya barışın araçlarının ki bunlar; adalet, hakkaniyet, minnettarlık ve diğer doğa yasalarıdır, iyi, bunların zıtlarının ise kötü olduğu yönünde anlaşacaktır. Erdem ve erdemsizliğin bilimi ahlak felsefesidir; bu nedenle doğa yasalarının gerçek öğretisi, gerçek ahlak felsefesidir.

Sonuç olarak Hobbes'a göre insan doğası itibariyle sürekli kendi iyiliğini isteyen, acıdan kaçan ve haz peşinde koşan bencil bir varlıktır. Herhangi bir politik otorite kurulmadan önce yani doğa durumunda insan doğası itibariyle sürekli bir savaş halindedir. Çünkü onu engelleyen bir güç olmadığı için herkesin her şey üzerinde hakkı vardır. Ancak herkes doğuştan eşit yaratılmıştır. Bu yaratılış mutlak bir eşitlik değil, daha ziyade herkesin ölüme eşit uzaklıkta olduğu, yani herkesin bir şekilde öldürülebileceği bir eşitliktir. Herkes eşit olduğu için aralarındaki bu savaş daima sürecek ve hiçbir zaman sona ermeyecek bir savaştır.

Bu savaşı bitirmek için insanlar akıllarının onları yönelttiği bir takım ilkelere ulaşırlar. Doğa yasaları veya doğal hukuk dediğimiz bu ilkeler gerçekte herhangi bir egemen güç tarafından çıkarılmadığı için Hobbes'a göre yasa değildir. Ancak insanlar tarafından yasa olarak adlandırılmışlardır. Bu yasaların herhangi bir bağlayıcılığı yoktur. Devlet kurulduğu zaman yapılacak olan medeni yasanın temelini oluşturur. Bu yasalar savaşı bitirecek ve politik otorite kurulana kadar barışı sağlayacak yegâne şeydir.

Hobbes devletin önemini ve zorunluluğunu anlatmak için devletin olmadığı bir toplum hayali üretmiş ve bu toplumda geçerli olan bir takım ilkeler sunmuştur.

Tüm bunlar devlete giden yolda döşenen taşlardır. Hobbes'da asıl olan devlettir. Devletten önce ne hukuk, ne yasa, ne ahlak ne de mülkiyet vardır.

Bir sonraki bölümde aşağıdaki soruların cevaplarını vermeye çalışalım. Devletin kurulum aşaması nelerdir? Hobbes'a göre ideal yönetim şekli nedir? Egemen ve tebaanın farkları nelerdir? Devletten sonra toplumda ve insanlarda ne gibi değişimler meydana gelmiştir?

İKİNCİ BÖLÜM

THOMAS HOBBS'TA SİYASET FELSEFESİ

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi devlet Hobbes'un düşüncesinde en önemli olgudur. Bir toplumda barışı sağlamanın, ölüm korkusundan kurtulmanın tek çaresi o toplumda bir şekilde devleti oluşturmaktır. Peki devleti oluşturan süreç nasıl işlemektedir? Devletin kaynağı, meşruiyeti, görevleri ve sorumlulukları nelerdir? Birey-toplum-devlet ilişkisi nasıl olmalıdır? Egemenlik nasıl ortaya çıkar? Egemenlik biçimleri nelerdir? Egemenin özellikleri, hakları ve görevleri nelerdir? Toplum sözleşmesi nedir? Toplum sözleşmesi nasıl ortaya çıkmıştır?

1. Devlet

Devlet tarihsel ve toplumsal bir gerçekliktir. İnsanlık tarihi boyunca farklı şekillerde insan topluluklarını bir arada tutan çeşitli yönetim şekilleri var olmuştur. Ancak düşünce tarihinde 'devlet' kavramını ilk inceleyen ve 'Devlet' adlı kitabında, ideal bir toplumun ve yönetimin nasıl olması gerektiğini açıklayan Platon'dur.⁶⁶ Platon'dan sonra birçok düşünür devlet kavramı üzerine düşüncelerini belirtmiş ve kendilerine göre birtakım devlet tanımları yapmışlardır. Ancak modern anlamda kullanılan devlet kavramı özellikle Rönesans'tan sonra ortaya çıkmıştır. "Devlet: belli bir ülke sınırı üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip ve bir üstün iktidar tarafından yönetilen insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal kuruluştur."⁶⁷ Tanımdan da anlaşılacağı gibi devleti oluşturan dört önemli etken vardır. Belirli sınırları olan bir toprak parçası (ülke), toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğu (millet), insanları bir araya toplayan siyasi otorite (hükümet) ve siyasi otoritenin halk üzerinde egemenlik kurması (hâkimiyet). Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu etkenler detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

⁶⁶ Selim Çapar, Şükrü Yıldırım, "Hobbes ve Lock'un Devlet Düşüncesine Katkıları", **Türk İdare Dergisi**, Sy 474, 2012, s.79.

⁶⁷ A.g.e., s.80.

1.1. Devletin Kaynağı ve Varlık Nedeni

Bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğunun yönetimlerini hangi yolla oluşturacakları; yönetimdeki otoriteye, yasalara ve kanunlara neden uymaları gerektiği; bunlara uymanın veya uymamanın hangi durumlarda uygun olacağı gibi konular devletin kaynağı problemini ortaya çıkarmıştır. Düşünce tarihinde devletin kaynağının ne olduğunu dair farklı görüşler öne sürülmüştür. Öne sürülen bu görüşleri beş ana başlık altında toplamak mümkündür.

1. Devletin kaynağına dair en eski görüş, devletin kaynağını tanrısal temele dayandıran görüştür. Bu görüşe göre bir devleti yönetme yetkisi, bir kişiye veya gruba Tanrı tarafından verilmiştir.⁶⁸ Bu kuram tarihte iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak devleti yöneten; eski Mısır, Mezopotamya devletleri ve Roma İmparatorluğu döneminde olduğu gibi bizzat Tanrı'nın kendisidir. Bu devletlerin yöneticileri aynı zamanda Tanrı olarak da kabul edilirdi. İkinci görüş ise geçmiş dönemlerde hüküm sürmüş Avrupa Hristiyan kralları ve bazı İslam devletlerinin halife anlayışında kendini gösteren devleti yönetenlerin Tanrı değil, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ve vekili olduğuna inanılan görüştür.⁶⁹ Tarihte kurulan birçok İslam devletinde devlet başkanı 'Zillullah' (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) diye isimlendirilmiştir. Ayrıca tarihte kurulan birçok Türk Devletinde de kut inancı yani yönetim işinin hükümdara ve ailesine Tanrı tarafından verildiği inancı hâkimdir.

2. Aristoteles'e göre devlet, insan içgüdülerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ona göre insan 'sosyal bir hayvandır', bunun sonucu olarak da toplum içinde bir arada yaşamaya mahkûmdur. Ancak bu kuram içgüdülerin hangi koşullar altında ve nasıl devleti ortaya çıkardığını açıklayamamaktadır.

3. Engels (1820-18) ve Marx (1818-1883), devletin ortaya çıkmasındaki ana sebebin sınıf mücadelesi olduğunu iddia etmişlerdir. Bu düşünörlere göre bir yönetici sınıf bulunur ve bu sınıfları kontrol altında tutar.⁷⁰

⁶⁸ Süleyman Hayri Bolay, **Felsefeye Giriş**, 5. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016, s.267-268.

⁶⁹ Ahmet Arslan, **Felsefeye Giriş**, Ankara, 2018, s.173-174.

⁷⁰ Bolay, **a.g.e.**, 2016, s.268.

4. Devletin kaynağının ne olduğuna dair bir diğer görüş devleti kuvvete dayandıran görüştür. Bu görüşe göre devlet, güçlünün zayıf olana üstünlüğünü kabul ettirmesi sonucu doğmuştur. Bu kuram kuvveti doğanın temel bir yasası olarak değerlendirmekte ve devletin kuruluşunu da bu doğal yasayla açıklamaktadır. Seneca (MÖ 5-MS 65), İbni Haldun (1332-1406), Jean Bodin (1530-1596) gibi pek çok yazar devletin kaynağını kuvvete dayandırmıştır. İbn Haldun'a göre aralarındaki bağları çok güçlü olan konargöçer topluluklar, şehirlerde yaşayan insanlar üzerinde kuvvete dayanarak egemenlik kurmakta ve böylece devlet doğmaktadır.⁷¹

5. Devletin kaynağı konusunda en çok dikkat çeken görüş –Hobbes'un da görüşü olan- bu kaynağı toplum sözleşmesi ile açıklayan görüştür. Bu görüşü savunanlar genellikle insanların devletten önce doğa durumunda yaşadıklarını, toplumsal duruma ise devletle beraber geçtiklerini ve devletin kurulması için insanlar arasında bir sözleşmenin oluşması gerektiğini savunmuşlardır. Doğa durumu hakkındaki görüşleri birbirlerinden farklı olmakla beraber toplum sözleşmesi görüşünün en önemli temsilcileri; T. Hobbes, J. Locke (1632-1704) ve J. J. Rousseau (1712-1778)'dur.

Hobbes'a göre insanlar en çok doğa durumundaki savaştan kaçınmalı, herkesin herkesle olan bu savaşına geri dönmek için ellerinden gelen bütün çabayı göstermelidir. Çünkü herkesin herkesle savaşta olduğu bu duruma sonu gelmez bir ölüm korkusu hâkimdir. İnsanlar bu yüzden devleti kurmuşlardır. Devletin varlık nedeni, bireysel güvenlidir. Yani insanların, ölüm korkusunun hâkim olduğu doğa durumuna geri dönmeleri için her türlü önlemi almaktır. Devlet elinde bulundurduğu tüm imkânları kullanarak insanlar arasında kurulan sözleşmenin, barışın devamını sağlamalıdır.

1.2. Devletin Meşruiyeti

Meşruiyet kavramı genellikle yasallık anlamında kullanılır. Bundan dolayı meşruiyet, bir sistem kurar ve kurduğu bu sistemle zorlayıcı bir güce sahip olur. Yani gücü otoriteye dönüştürür.⁷² Siyaset felsefesinde en önemli problemlerden biri

⁷¹ Süleyman Hayri Bolay, **Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü**, Ankara, 2013, s.79.

⁷² Andrew Heywood, **Siyaset**, çev. Bekir Berat Özipek vd., Ankara, 2014, s.278.

devletin meşruiyeti problemi. Devletin temelinde yatan olgu, toplumun açıkça devleti ve devleti yönetenleri kabul etmesi, onları kural koyma, emir verme hakkıyla donatmasıdır. Bundan dolayı devletin meşru olması demek, onun toplumsal yapıyı temsil etmesi, toplumun gerçek iyilik ve refahını sağlayacak yetenek ve güçte olduğu yönünde bir inanca dayanması ve bu inanç sayesinde yasallık kazanması anlamına gelir. Bir iktidar kendi varlığını halka baskı, şiddet, zorlama ile kabul ettiriyorsa orada iktidarın meşru olmasından ziyade despotizmden söz edebiliriz. Siyasal iktidarların kendilerine birtakım haklar ileri sürerek yönetme ehliyetine sahip bulunduğu toplumu inandırması siyaset felsefesinde meşruiyet kaynakları meselesini ortaya çıkarmıştır.

Devletin meşruiyeti konusunu iki başlık altında inceleyebiliriz. Bunlar modern dönem öncesi ve modern dönemdir.

Modern dönem (15.yy sonrası) öncesi yani toplum sözleşmesinden önce kurulan devletlerin meşruiyetleri genellikle dinsel, mitolojik, geleneksel ya da ahlaki kaynaklara dayanıyordu. Örneğin Platon, ideal devleti insanın üç kısma ayırdığı ruh anlayışından hareketle oluştururken politik iktidarın meşruiyetini adalet ilkesinin oluşturduğu zemin üzerinden açıklamıştır.⁷³ Kabile toplumlarında köyün en yaşlısı köyü yönetirken sahip olduğu meşruiyeti, köyün en yaşlısı dolayısıyla en bilgisi olduğu geleneksel inancından almıştır. Ailelerde evin en büyük erkeği evin/iktidarın yöneticisi olma meşruiyetini de yine geleneksel kaynaklardan almıştır. Ortaçağ'da ise meşruiyetin kaynağı genellikle din olmuştur. Ortaçağ'da devleti yönetme hak ve yetkisinin Tanrı'dan geldiği, dolayısıyla meşruiyetin kaynağının Tanrı olduğu inancı hâkimdi. Bazı devletler ise iktidarın meşruiyetini hem Tanrı'ya hem de geleneksel kabullere dayandırmıştır. Osmanlı'da devleti yönetme yetkisinin padişaha ve ailesine Tanrı tarafından verildiği ve ailenin en büyük erkek evladının tahtın meşru varisi olduğu kabulü bu duruma örnektir.

Siyaset felsefesinde 15.yy sonrası modern dönem olarak adlandırılır.⁷⁴ İlk olarak modern devlet teorisi, Niccolo Machiavelli'nin dini otoriteden arınmış,

⁷³ Ahmet Cevizci, **Felsefeye Giriş**, 2. Baskı, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2007a, s.190.

⁷⁴ M. Nazan Arslanel ve Ertuğrul Eryücel, "Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** 15, Sy 2,2012, s.2-3.

seküler bir siyasal iktidar düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Daha sonra John Bodin egemenlik kavramını öne sürmüş ve egemenliğin niteliklerini belirlemiştir. Thomas Hobbes ise toplum sözleşmesi kuramını daha da geliştirerek modern devlet düşüncesini teorik bir temele kavuşturmuştur.⁷⁵ Modern devletler ile geleneksel devletlerin arasındaki en temel fark, modern devletlerin sahip olduğu meşruiyet egemenlik anlayışıdır. Modern devlet teorisinde iktidarın kaynağının toplum olduğu ve meşruiyetinin de yine toplumda aranması gerektiği fikri ön plana çıkarılmıştır. Böylece devlet iktidarının kaynağı dünyevileşmiş ve meşruiyeti de rasyonel esaslar üzerine oturtulmuştur.

Machiavelli, Bodin, J. Locke, J.J. Rousseau, Hobbes gibi düşünürler siyasal iktidarın meşruiyetini Tanrısal kattan indirmişler ve halkın verdiği yetkiye dayandırmışlardır. Özellikle Hobbes ve Locke toplum sözleşmesi düşüncesi ile halk yönetimine meşruiyet vermişlerdir. Böylece bu düşünürler devletin/iktidarın meşruiyetini laik bir temele oturma gayretini göstermişlerdir.⁷⁶ Siyasi otoritenin laikleştirilmesi noktasında Hobbes ve Machiavelli'nin birlikte çok önemli bir yeri vardır. Hobbes'un bu noktadaki en önemli katkısı siyasi otoritenin meşruiyetini açıklarken, toplum sözleşmesini devletin temeline koymasındır. Yukarıda da değindiğimiz gibi Hobbes, önceki filozoflardan farklı olarak devleti kilise veya Tanrı ile değil toplumsal sözleşme ile ilişkilendirmiştir.⁷⁷ Hobbes bu anlayışını genel felsefesi yaparak diğer siyaset felsefesi düşünürlerinden bir adım daha öne çıkmıştır.

1.3. Sivil Toplum

Sivil toplum: Siyasi otoritenin baskısından nispeten uzak olan toplum modeli; toplumda var olan ve kuruluşu birtakım haklar elde etme çabasına bağlı olan demokratik yapı; toplumun kendisini, devletin kurumlarından bağımsız olarak yönlendirmesi durumu.⁷⁸ Düşünce tarihinde siyaset felsefesiyle uğraşan filozofların üzerinde en çok durdukları kavramlardan biri de sivil toplum kavramıdır. Düşünce

⁷⁵ Arslanel vd.,a s.1.

⁷⁶ Çapar vd., s.25.

⁷⁷ Mehmet Turan Özhan, “İnsana ve Devlete İlişkin Görüşleri Açısından Hobbes ve Anarşistler” (Yüksek Lisans, Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019). s.26.

⁷⁸ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, 3. Basım, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, ss.776-777.

tarihi boyunca bu kavram farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu yüzden yukarıda da görüldüğü gibi sivil toplumun tek bir tanımını yapmak mümkün görünmemektedir. Her filozof kendi bakış açısına göre bu kavramı ele almış ve tanım yapmıştır.

Önceleri insanların sürekli bir savaş halinden çıkıp toplumsal-medeni bir hale geçişi olarak tanımlanan sivil toplum terimi, 1700'lerde Batı yönetim tarzı ve Doğu despotizmi karşı karşıya getirilirken ikisi arasındaki ayrımı belirtmek için politik bir terim olarak kullanılmıştır. Hobbes ve Locke sivil toplum terimini gerçek anlamda öne çıkarmışlar.⁷⁹ Bu düşünürler devletle beraber ortaya çıkan toplumun devletten önceki toplumdaki farklı olduğunu betimlemek için bir kavrama ihtiyaç duymuşlar ve sivil toplum kavramını kullanmışlardır.

Hobbes kuramında devletli toplum ile sivil toplum eşanlamlıdır. Doğal duruma alternatif olarak iki yönlü sosyal sözleşmeyle, hem iktidar, hem de toplum bir çırpıda ortaya çıkar. John Locke'ta da, mülk sahiplerinin mallarını ellerinden almak isteyenleri cezalandırabilme yetkilerini kendilerini ve mallarını koruyacak birine devretmeleriyle, doğal durumdan sivil hayata geçilmiş olur. Bu yeni hayata sivil toplum veya devletli toplum denilir. Hobbes'un ve Locke'un kurdukları bu yeni toplum modeli, toplum/sivil toplum ikilemi değil, sivil toplum/sivil olmayan toplum karşıtlığıdır.⁸⁰ Sivil toplum Hobbes'un düşüncesinde doğal durumun karşıtı olarak tanımlanır. John Locke ise sivil toplumu devletin koruması ve destekleyip geliştirmesi gereken özel bir ilişkiler alanı olarak tanımlar. Locke düşüncesinde devlet sivil topluma müdahalede bulunmaz ancak onu geliştirebilir.

18. yüzyıldan sonra ise bu kavram devletin dışındaki diğer kurum ve etkinlikler alanını ifade eden bir tarzda kullanılmıştır. 18. yüzyıldan sonra özellikle Hegel (1770-1831) ve Marks sivil toplum kavramının anlamına katkıda bulunmuşlardır. Hegel düşüncesinde devlet ile ailenin siyasi ilişkileri arasında yer alan bir ara kurum olarak tanımlanan sivil toplum, Marks düşüncesinde ise sivil sosyoekonomik ilişkilerle üretim güçlerinin bütünü gösterir.⁸¹ Hegel ve Marks

⁷⁹ Cevizci, a.g.e., 1999, s.777.

⁸⁰ Cemal Bali Akal, **İktidarın Üç Yüzü**, 1.Baskı, Dost Kitabevi, Ankara, 1998, s.46.

⁸¹ Cevizci, a.g.e., 1999, ss.776-777.

geleneğinde sivil toplum devletin dışında gerçekleşir ve bireylerin vatandaş olarak kurdukları otonom cemiyet ve grupları ifade eder.⁸²

Siyaset felsefesinin son iki yüzyıllık tarihinde sivil toplum ile devletin arasındaki ilişkiye dair iki temel yaklaşım geliştirilmiştir. Birinci yaklaşıma göre devlet sivil topluma tabi olmalıdır. İkinci yaklaşım ise önceliği ve üstünlüğü devlete verir. Devletin sivil toplumu içermekle birlikte, onu aştığını söyler. Bu yaklaşım devletin sivil toplumun zararlı etkileriyle mücadele eden bir alan olduğunu iddia eder. Söz konusu iki yaklaşımdan birincisi liberal, ikincisi ise kolektivist/despotist bir yaklaşımı ifade eder.⁸³ Günümüzde ise devlet ve sivil toplumun daha sağlıklı bir ilişki içine girebilmesi için birtakım özellikleri sergilemeleri gerekir. Devlet kendisini hukuk devleti anlayışı içinde, herhangi bir alanda taraf olamayacak şekilde örgütlenmelidir. Sivil toplum ise gönüllülük esasına dayanarak örgütlenmeli, devlet karşısında özerk bir yapıda olmalı, şiddetten uzak hukuk kurallarına uygun demokratik bir baskı mekanizması kurmalıdır.

1.4. Birey-Toplum-Devlet İlişkisi

Birey, toplum ve devlet birbirlerinden bağımsız değillerdir. Birbirlerini derin bir şekilde etkilerler. Bir toplumu oluşturan bireyler ne kadar bilgili, donanımlı, güçlü ve kültürlü olurlarsa, o toplum da o toplumun kurduğu devlet de aynı oranda güçlü olur. Aynı zamanda güçlü ve büyük devletler de donanımlı ve kültürlü şahsiyetleri ve bilgili bir toplumu ortaya koyarlar. Bütün bu olgular sürekli birbirlerini etkilerler. Hz. Muhammed (S.A.V) de; “Nasıl olursanız öyle yönetilirsiniz,”⁸⁴ hadisiyle birey, toplum ve devletin sürekli karşılıklı olarak etkileşim halinde olduğunu belirtmiştir.

Birey terimi gündelik kullanımda çok geniş bir anlam yelpazesinde sahiptir. Bundan dolayı birey teriminin farklı birçok anlamı vardır. En açık ifadesiyle birey; toplumun bölünemeyen en küçük parçası olup siyaset felsefesinde tek insan

⁸² Andrew Heywood, **Siyaset Teorisine Giriş**, 8. Basım, Küre Yayınları, çev. Hızır Murat Köse, İstanbul, 2017, s.50

⁸³ Cevizci, **a.g.e.**, 2007a, s.194.

⁸⁴ İsmail b. Muhammed el-Acluni, **Keşfü'l Hafa**, 1. Baskı, Beka Yayınları, çev. Mustafa Genç, İstanbul, 2019, ss.126-127.

demektir.⁸⁵ Her ne kadar bu şekilde tanımlansa da birey kavramının içeriği daha da geniştir.

İlk olarak birey içinde bulunduğu toplumun normlarına göre hareket etmekten ziyade kendi kişisel tercihlerine göre hareket eden, kendine özgü bir kimliği olan, bağımsız ve anlamlı bir varlıktır. İkinci olarak, bireyler hem bağımsız hem de farklıdır hatta tektirler. Her insanda özel ve orijinal olan özellikler bireysellik kavramıyla ifade edilir. Her bireyin kendine özgü bir kimliği vardır. Üçüncü olarak, her ne kadar birey olarak tanımlanıp herkesin kendine özgü kimliği vardır denilse de bu bireylerin evrensel ve ortak temel özelliklere sahip olduğu düşünülür. Yani bireyler toplumları, milletleri, ait oldukları inançları, cinsiyet gibi kriterleri yerine, ahlaki değerleri, özel kimlikleri ve biriciklikleri gibi bütün insanlığın sahip olduğu ortak özelliklere göre tanımlanırlar. Birey terimi 17. yüzyılda kullanılmaya başlanmasına rağmen günümüzde daha fazla benimsenmiş ve daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.⁸⁶

Bireyler bağımsız, özel ve diğer insanlarla ortak birtakım özelliklere sahip varlıklardır. Bireyler her ne kadar bağımsız ve zorlukların üstesinden gelebilecek kabiliyette olsalar da toplum dışında tek başına insan varlığı düşünülemez. Hayali bir karakter olan Robinson Crusoe bile tek başına hayatta kalmasını mümkün kılan bilgi ve becerileri geminin batmasından önce yaşadığı sosyal ilişkiler sayesinde kazanmıştır.

Toplum kavramı birey kavramından çok daha net bir anlama sahiptir. Geniş anlamıyla toplum, ortak bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanlar topluluğu anlamına gelir. Bu nedenle herhangi bir insan grubu toplum değildir. Toplumlar bir çeşit sosyal yapının varlığına işaret eden düzenli sosyal ilişkiler modelidir. Ayrıca sosyal ilişkiler karşılıklı duyarlılığı ve bir dereceye kadar işbirliğini içerirler. Sözelimi, çok yakın ilişki içinde olup birbirleriyle düzenli bir şekilde karşılıklı etkileşim içinde olsalar da savaşılan kabileler 'toplum' diye nitelenmezler.⁸⁷

⁸⁵ Süleyman Hayri Bolay, **Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü**, 11. Basım, Nobel Kitap, Ankara, 2013, s.49.

⁸⁶ Heywood, **a.g.e.**, 2017, ss.32-33.

⁸⁷ **A.g.e.**, 2017, s.50.

Toplum belirli ihtiyaçlarını karşılamak isteyen insanların bir araya gelmesi sonucu oluşur. Ancak insanların bir araya gelmiş olması toplum oldukları anlamına gelmemektedir. Toplum olabilmek için insanların, bir araya geldikleri toprak parçası üzerinde, temel çıkarlarını sağlamak için işbirliği yapmaları gerekir.

Bu noktada sorulması gereken soru toplumu doğal bir üretim olarak mı görmek gerekir yoksa insan sanatının/aqlının bir üretimi olarak mı? Hobbes'a göre insan aklını kullanarak doğa durumunun kargaşasından kurtulup toplumu oluşturur. Dolayısıyla toplum insan aqlının bir ürünüdür.

İnsanlar bir araya geldiklerinde ya toplum ve devleti oluştururlar ya da bir devlet çatısı altında bir topluma katılırlar. Bireysel çıkarları için bir araya gelmiş toplumun devamlılığının sağlanması için, toplumun düzenini sağlayacak, birbirleriyle savaşmalarını önleyecek bir üst yapının varlığı/var edilmesi şarttır. Devletsiz bir toplumun tahayyülü bile imkânsızdır. Tersinden baktığımızda da aynı manzara bizi karşılamaktadır. Bireysiz ve toplumsuz bir devletin varlığı da imkânsızdır. Platon'a göre devlet düzenli bir toplum demektir.⁸⁸ Bireyler toplumları, toplumlar da devletleri oluşturur. Devletin olmadığı yerde toplumdan dolayısıyla da bireyden söz edilemez.

2. Egemenlik, Egemenliğin Ortaya Çıkışı, Hakları ve Görevleri

Hobbes düşüncesinin en önemli kavramlarından birinin egemenlik kavramı olduğunu söyleyebiliriz. Hobbes düşüncesi üzerine çalışırken incelediğimiz ve aşağıda inceleyeceğimiz bütün kavramlar bir şekilde egemenlik kavramıyla ilişkilidir. İlerleyen bölümlerde de göreceğimiz gibi ahlak felsefesi de egemenlikten bağımsız bir şekilde düşünülemez.

Egemenlik, büyük bir insan topluluğunun üyelerinin aralarında yaptıkları sözleşmeyle, birinin, tüm topluluğun huzur ve barışını sağlamak için herkesin gücünü ve imkânlarını kullanabilmesidir. Bu kişiliği taşıyana egemen denir ve onun egemenlik kudretine sahip olduğu söylenir. Onun dışında kalan herkes ise uyruk

⁸⁸ Platon, **Devlet**, 20. Baskı, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010, S.58.

olarak isimlendirilir.⁸⁹ Hobbes'un egemen tanımından da anlayabileceğimiz gibi egemen; barış içinde yaşayabilmek için bir araya gelmiş kişileri tek başına temsil eden ve onların bu amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan kişidir. Egemenlik ise egemenin sahip olduğu yetkiyi ifade eder. Hobbes, Leviathan'ın önsözünde egemenliği bütün gövdeye canlılık ve hareket veren yapay bir ruha benzetmiştir.⁹⁰ Bir insanın ruhu vasıtasıyla bir eylemde bulunabilmesi gibi egemen de ruhu olan egemenlik ile eylemde bulunur ve sözleşmenin gereklerini yerine getirebilir.

Hobbes'a göre egemenlik iki yoldan elde edilir. Egemenliği elde etmenin ilk yolu zor kullanmaktır. Bir kişi düşmanlarını kendisine savaş yoluyla tabi kılar ya da kabul etmezlerse onları ve çocuklarını yok etmekle tehdit ederek kendine boyun eğdirir. Bu devlet şekli edinilmiş devlet olarak adlandırılır. Egemenliği elde etmenin ikinci yolu ise, bir kişiye veya kurula hayatlarının korunması amacıyla tabi olmak için insanların kendi aralarında sözleşmesidir. Bu devlet şekli de siyasal devlet ya da sözleşme ile kurulmuş devlet diye adlandırılır.⁹¹ Hobbes'ta devlet olmazsa olmaz bir olgudur. Bunun için insanlar ya bir devlete tabi olmalı ya da bir devleti kurmalıydılar. Aksi halde ne yasa, ne bilim, ne mülk ne de ahlaktan söz edilebilir.

Egemenliğin mutlaklığı söz konusu olduğunda siyaset üzerine düşünen filozoflar arasında iki yaklaşımın ortaya çıktığını görüyoruz. Birinci yaklaşıma Machiavelli ve Hobbes'un yaklaşımıdır. Buna göre egemenlik mutlaktır. Yani egemenliğin herhangi bir sınırı olmaz. İkinci yaklaşım ise J. Bodin, J. Locke, Montesquieu (1689-1755), Spinoza (1632-1677) ve Kant'ın yaklaşımıdır. Buna göre devletin egemenliği sınırsız değildir. Devlet en yüksek otoritedir ancak o da sivil toplum içindeki kurumlardan biridir. Yani devletin bireyler üzerinde mutlak bir yetkisi yoktur, bireylerin devletin dahi dokunamayacakları hakları vardır.⁹² Hobbes'a göre devlet barışı sağlamak, insanların doğal duruma geri dönmelerini önlemek için herşeyi yapma yetkisine sahiptir. Bu yüzden de egemeni sınırlandıracak herhangi bir şey yoktur.

⁸⁹ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.130.

⁹⁰ **A.g.e.**, 2007a, s.17.

⁹¹ **A.g.e.**, 2007a, s.130.

⁹² Cevizci, **a.g.e.**, 2007a, ss.192-193.

Hobbes'a göre egemenliğin en önemli özellikleri; sınırsız/mutlak oluşu, bir/bölünmez oluşu ve sürekli oluşudur.

Bu noktada doğa yasalarının egemeni sınırlandırıp sınırlandırmayacağı sorusu akla gelmektedir. Hobbes'a göre doğa yasaları dahi egemeni sınırlandıramaz. Çünkü doğa yasaları devlet kurulmadan önce insanların ulaştığı mantıki çıkarımlardır. Devlet kurulup bu doğa yasaları medeni yasalar haline gelmeden önce herhangi bir bağlayıcılıkları yoktur. Medeni yasa haline geldikten sonra ise zaten egemenin yasaları olurlar ve Hobbes'a göre egemen kendi çıkardığı yasaya uymak zorunda değildir.

Hobbes, egemenin haklarının bölünmesinin bir ülkeyi nasıl bir hale getirdiğini yaşadığı İngiltere'de bizzat tecrübe ettiği için egemenliğin bölünemez olduğunu söylemiştir. “Kendi içinde bölünmüş bir krallık ayakta duramaz; zira bu bölünme olmadıkça farklı kamplara ayrılma olmaz. Bu yetkilerin Kral, Lordlar ve Avam Kamarası arasında bölünmesi düşüncesi İngiltere'nin çoğunluğu tarafından en başta kabul edilmemiş olsaydı; halk asla bölünmez ve bu iç savaşa sürüklenmezdi. Bölünme ve iç savaş insanlara bu egemenlik hakkı konusunda öyle bir ders vermiştir ki, şu sıra İngiltere'de bu hakların bölünmezliğini gören çok az kişi kalmıştır.”⁹³

Hobbes kuvvetler ayrılığı ilkesine karşı çıkar ve yasama, yürütme ve yargının tek bir elde toplanması gerektiğini söyler. Bu noktada Bodin'le aynı noktada buluşur ve egemenliğin en önemli özelliğinin “bir”lik olduğunu vurgular. Siyasal beden yani devlet, birdir; aynı şekilde devletin ruhunu oluşturan egemenlik de birdir ve bu egemenliği de tek bir kişi/meclis kullanır.⁹⁴ Egemen savaş ve barışa karar verme hakkını, yeni yasalar koyma hakkını, yasalara uymayanlara ceza verme hakkını tek başına elinde bulundurur. Hobbes'un sisteminde bunlardan birinin bile eksikliği halinde egemenlikten söz edilemez. Çünkü “yargıda bulunma gücü bir insanın ve yürütme gücü ise bir başka kişinin elindeyse, hiçbir şey yapılmış olmayacaktır.”⁹⁵

⁹³ Hobbes, a.g.e., 2007a, ss.136-137.

⁹⁴ Ağaoğulları vd., a.g.e., 1994, s.223.

⁹⁵ Hobbes, a.g.e., 2007b, s.91.

Egemenliğin bir diğer özelliği ise sürekli oluşudur. Bir devleti yöneten kral öldüğü zaman, devletin cismani bedeni ölür ancak devletin özü/ruhu olan egemenlik ölmez. O sürekli, yani varlığı egemenin varlığına bağlı değildir.

Bu özelliklere sahip olan bir egemenliğin başındaki egemenin görevlerinin neler olduğu sorusu akla gelmektedir. Hobbes bu egemenin görevlerini De Cive adlı eserinde dört başlık altında özetlemiştir: Dış düşmanlara karşı korunma, iç barışın korunması, kamusal güvenlikle uyumlu olduğu ölçüde zenginlik sahibi olma, masum özgürlüğün tam bir şekilde kullanılması.⁹⁶

İmdi egemenin ilk ve en önemli görevi halkı dışardan gelebilecek saldırılara karşı korumaktır. Hobbes'a göre insanların güvenliği en yüksek yasadır. İnsanların güvenliğinden kasıt sadece her ne olursa olsun hayatta kalmak değil mümkün olduğunca mutlu bir yaşam sürmektir.⁹⁷ İnsanların sözleşme ile özgürlüklerinden vazgeçip bir egemene sınırsız yetki vermelerinin amacı da zaten budur. Burada sözleşmenin aslında bir amaç değil barışın sağlanabilmesi için bir araç olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Egemenin ikinci önemli görevi ise iç barışın korunarak insanların tekrar doğa durumuna dönmesinin engellenmesidir. İç barışı korumak için ise egemen iyi yasalar yapmak zorundadır. İyi bir yasa, halkın iyiliği için gerekli olan şeydir. İyi bir yasa insanları bütün iradi eylemlerden menetmek değil; fevri arzuları, telaşları veya düşüncesizce hareketleriyle kendilerine zarar vermeyecek şekilde onları yönlendirmektir. Yolcuları durdurmak için değil de onları doğru yoldan götürmek için konulan çitler gibi.⁹⁸ Egemen iç barışı korumak için iyi bir yasa yapmanın yanında bu yasayı eşit ve adil bir şekilde uygulamalıdır. Eğer yasayı uygularken eşit davranmazsa iç barış bozulur ve insanlar yeniden doğa durumuna düşme tehlikesi ile karşı karşıya kalır.

Egemenin üçüncü görevi ise zenginleşmedir. Çünkü Hobbes'a göre egemenin zengin olması demek devletin zengin olması demektir. Devletin zengin olması demek ise halkını mutlu bir şekilde yaşatması demektir. Halkın bir arada barış içinde

⁹⁶ Hobbes, a.g.e., 2007b, s.174.

⁹⁷ Hobbes, a.g.e., 2007b, s.173.

⁹⁸ Hobbes, a.g.e., 2007a, ss.242-243.

yaşayabilmesi için egemenin zengin olması gereklidir. Tabi bu durumun tersi de mümkündür. Zira kendi zenginlik içinde yaşadığı halde tebaasına bu zenginliği yansıtmayan yöneticiler de tarih boyunca hep olmuştur. Hobbes'un burada egemenin zengin olmasının gerekliliğini vurgulaması kanaatimizce hep savunduğu monarşi sistemini şirin göstermek içindir.

Egemenin bir diğer görevi de tebaasının özgürlüğünü yasalarla belirlemek, korumak ve sahip oldukları hakları eksiksizce kullanmalarını sağlamaktır. İnsanların hakları, özgürlükleri ve diğer insanlarla olan ilişkileri egemen tarafından yasayla belirlendiği için devlet, vatandaşın özgürlüğünün ve haklarının kaynağıdır. Bu özgürlük ve haklar devlet tarafından verildiği ve korumaya alındığı için aynı zamanda iç barışı korumaya da yarar sağlamaktadır. Sözleşmeden önce sınırsız bir hak ve özgürlüğe sahip olan insanlar sözleşmeden sonra daha sınırlı ama devlet tarafından korunan hak ve özgürlükler elde etmişlerdir. Egemenin en önemli görevlerinden biri de tebaasının yasaların bahsettiği hakları hiçbir korku duymaksızın kullanmasını sağlamaktır.⁹⁹

Sonuç olarak söylemek gerekirse sözleşme sonucu ortaya çıkan egemenlik bir devletin ruhunu oluşturmaktadır. Bu ruhu üzerinde taşıyıp devleti yöneten kişi egemendir. Egemenin yerine getirmesi gereken birtakım görevleri vardır. Bu görevlerin en önemlisi ise egemenliğin kurulma amacı olan halkı iç ve dış tehditlerden koruyup barışı sağlamaktır. O halde; egemenliği oluşturan süreç nasıldır? Egemen bu yetkiyi nasıl kazanır?

3. Toplum Sözleşmesi

Toplum sözleşmesi Hobbes'un siyaset felsefesinin en önemli kavramlarından biri ve siyaset düşüncesi için bir dönüm noktasıdır. Birçok kavram sözleşmeden önce ve sözleşmeden sonra farklı anlamlara sahip olur. Tabiri caizse Hobbes düşüncesinde sözleşme bir milat gibidir. Özellikle de Hobbes'un ahlak felsefesinin oluşumu sözleşmenin varlığına bağlıdır. Ahlak felsefesinde kullanılan birçok kavramın ortaya çıkması ve işlev kazanması da yine sözleşme sonucu gerçekleşir.

⁹⁹ Hobbes, a.g.e., 2007b, s.183.

İnsanları kendi aralarında bir sözleşmeyle devleti kurmaya iten sebep doğa durumunda hüküm süren korku duygusudur. Sözleşme ile bu korku yerini barış ve huzur ortamına bırakır ancak doğa durumundaki birçok özgürlüğe de sınırlama getirir. Bu noktada sözleşme tek başına herhangi bir yaptırım gücüne sahip olmadığı için onu uygulayacak bir egemeni de beraberinde var eder. Bu yüzden toplum sözleşmesini egemenden bağımsız bir şekilde düşünmek imkânsızdır.

Yukarıda değindiğimiz gibi insanı devleti kurmaya iten bir takım doğal yasalar vardır. Ancak bunlar Hobbes'un deyişiyle "Kılıcın zoru olmadıkça ahitler/yasalar sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez."¹⁰⁰ İnsanlar doğa yasalarının yönlendirmesiyle ve güvenlik isteğiyle bir araya gelip sözleşmeyi ve devleti oluşturur. Devlet kurulduktan sonra doğa yasaları egemenin emriyle bağlayıcı hale gelir.

Hobbes sözleşmenin kuruluş aşamasını şu şekilde anlatmaktadır: "İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve böylece, kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Yani, kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir şeyi veya bir heyet tayin etmeleri ve herkesin, bu kişi veya heyetin, ortak barış ve güvenlikle ilgili işlerde yapacağı veya yaptıracağı şeylerin amili olmayı kabul etmesi ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesini de onun muhakemesine tabi kılmasıdır. Bu onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir; Herkes herkese, senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum. Bu şekilde kalabalığın tek bir kişi de birleşmesi devlet, Latince tabiriyle civitas adını alır. Bu, büyük Leviathan veya (daha saygılı konuşacak olursak), ölümsüz Tanrı'nın altında barışı ve savunmamızı borçlu olduğumuz ölümlü Tanrı'nın ortaya çıkmasıdır."¹⁰¹ Bu ahitleşmeden sonra artık devlet resmen kurulmuştur. Hobbes'a göre sözleşme karşılıklı hakların

¹⁰⁰ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.127.

¹⁰¹ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.130.

devredilmesinden başka bir şey değildir. Ancak burada en çok dikkati çeken nokta Hobbes'un eşitliğe yaptığı vurgudur. Hobbes doğa durumunda bütün insanların eşit olduğunu kabul etmiş ve bu eşitliğin sözleşme esnasında ve sonrasında da devam ettirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Herkes sözleşme yapılırken sahip olduğu haklardan eşit miktarda vazgeçecek ve sözleşmeden sonra kurulacak olan egemen önünde herkes eşit haklara sahip olacaktır.

Hobbes'a göre doğa durumunda insan insanın kurdurur. -Bu söz bizzat Hobbes'un ağzından ifade edilmemiş olsa da onun doğa durumundaki insan tasavvurundan bu çıkarım yapılabilir.- Ancak diğer insanlar için bir tehdit olunan bu durum sözleşme kurulana kadardır. Çünkü sözleşmeden sonra insanlar devleti yaratırken kendilerini de tebaa olarak ilan ederler. Artık insan kurt olmaktan çıkmış ve Hobbes'un ifadesiyle "insan insanın Tanrısı" olmuştur.¹⁰² Yani artık insanlar birbirini öldürmek, yok etmek için değil birbirleriyle barış içinde yaşamak için çaba sarfedeceklerdir.

Burada sözleşmenin bir diğer faydası daha ortaya çıkmaktadır. İnsanlar doğa durumunda birbirlerini tehdit olarak gördüğü için savaş dışında aralarında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak sözleşmeyle insanlar doğa durumundan çıkıp birbirleriyle ilişki kurmuşlardır. Bu durum, sözleşmenin insanlar arasındaki tüm ilişkilerin temelini oluşturduğunu bize göstermiştir.¹⁰³

Sözleşmenin kuruluş aşamalarına baktığımız zaman sözleşmenin yapısında bulunan ikilik dikkat çekmektedir. Sözleşmenin birinci aşamasında herkes oybirliği ile haklarını devretmek üzere anlaşır. Ancak bu noktada haklarını devredecekleri kişi veya heyet henüz belli değildir. Burada sözleşmenin ikinci aşamasına geçiliyor ve hakları kullanacak olan kişi veya heyetin seçilme yöntemi belirlenmiş oluyor. Burada iki ayrı sözleşme değil iki zamanlı tek bir sözleşme bulunuyor. Buna göre siyasal toplumun yaratılması için oybirliği gerekirken, egemenliği kullanacak kişinin/heyetin tespit edilmesinde ise oyçokluğu yeterli olarak görülüyor.¹⁰⁴

¹⁰² Hobbes, **a.g.e.**, 2007b, s.1.

¹⁰³ Emile Durkheim, **Hobbes Üzerine**, çev. Melike Odabaş, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012, s.36.

¹⁰⁴ Ağaoğulları vd., **a.g.e.**, 1994, s.213.

Sözleşmenin kuruluş aşamasına baktığımız zaman dikkatimizi çeken bir diğer nokta ise egemenin sözleşmeye taraf olmamasıdır. Zaten sözleşmenin yapısı gereği böyle bir durumun olması da imkânsızdır. “Egemen seçilen kişinin tebaasıyla önceden bir ahit yapmadığı aşikârdır; çünkü ya bütün topluluk ile ahdin bir tarafı olarak ahit yapması gerekir; ya da herkesle ayrı birer ahit yapması. Bütün topluluk ile bir taraf olarak, ahit yapması imkânsızdır; çünkü onlar henüz tek bir kişilik değildirler. Topluluktaki bütün insanlarla ayrı ayrı ahitler yaptığında ise, egemenliği ele geçirdikten sonra bu ahitler hükümsüzdür; çünkü herhangi bir kimsenin ahdin bozulması olduğunu iddia ettiği bir eylem, hepsinin kişiliği adına ve her birinin hakkına dayanarak yapılmış olduğundan, hem o kimsenin hem de bütün diğerlerinin eylemidir.”¹⁰⁵ Hobbes’un bu sözlerinde de açıkça görüldüğü gibi egemen sözleşmeye katılmamış, sözleşme haklarından vazgeçen tebaa arasında olmuştur. Bu noktada egemen ve uyruklar arasında bir eşitsizlik bulunur.¹⁰⁶ Bütün uyruklar birbirinin eşiti kabul edilirken egemen onlardan üstün kabul edilir.

Hobbes, toplum sözleşmesi kuramını modern anlamda ilk olarak detaylı bir biçimde açıklayan filozoftur. Ondan başka toplum sözleşmesi kuramına dair fikirler beyan eden birçok filozof vardır. Bunlardan en önemlileri; J. Locke ve J. J. Rousseau’dur. Çalışmamızın içeriği itibariyle bu toplum sözleşmelerini incelememiz hem konuyu uzatacak hem de konu bütünlüğünü bozacaktır. Bundan dolayı Hobbes’un toplum sözleşmesi kuramının, diğer kuramlardan ayrıştığı yönlerini vurgulayarak bu bölümü bitireceğiz.

Diğer sözleşme teorilerine baktığımız zaman sözleşmenin amacı genellikle insanların mevcut haklarının korunması, güvence altına alınması ya da yeni haklar elde edilmesidir. Ancak Hobbes’un sözleşme teorisi bu anlayışın aksine zaten sınırsız olan doğal hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasıdır.¹⁰⁷ Burada sözleşme her ne kadar tebaanın aleyhine gibi görünse de haklarını devretme, özgürlüklerini kısıtlama karşılığında ölüm korkusundan uzak, mutlu bir hayat elde ettikleri için bu tercih rasyonel bir tercihtir ve tebaanın lehinedir. Zira insan aklı sayesinde hep kendisi için

¹⁰⁵ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.132.

¹⁰⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları vd., **Sokrates’ten Jakobenlere: Batı’da Siyasal Düşünceler**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.442.

¹⁰⁷ Aktaş, a.g.e., s.57.

en iyi, en yararlı yolu seçer. Bu akıl da insanları sözleşme yapmanın, yapmamaktan daha rasyonel olduğu sonucuna inandırır.

Bu noktada Hobbes'a göre sözleşme yapmak tebaa için bir zorunluluktur. Zira doğa yasalarına göre ölüm korkusundan kurtulmanın yolu budur. Ancak gerek Locke gerekse Rousseau'nun sözleşme kuramlarına baktığımız zaman insanlar genel iradelerinin rızaları sonucu sözleşme yapmaya karar verirler.¹⁰⁸ Hobbes'a göre sözleşme ölüm korkusundan kurtulmak için yapılır ancak Locke ve Rousseau'ya göre bireysel özgürlük ve özel mülkiyetin korunması için yapılır.

Hobbes, devleti sözleşmeye dayandırma yoluna gitmiştir. Ancak devleti sözleşmeye dayandıran öteki düşünürlerden farklı olarak Hobbes, toplum sözleşmesini, daha çok monarşik, hatta mutlak monarşik görüşlerine kanıtlar sağlayacak çıkarsamalar yapmaya elverecek bir biçimde düzenlemiştir.¹⁰⁹ Diğer sözleşme teorisyenleri özellikle de Locke, Hobbes'un savunduğu bu mutlak monarşiye karşı çıkarak sınırlı bir iktidar teorisi ortaya koymuştur. Sözleşme teorisini Hobbes gibi korku üzerine değil de insanların temel hak ve özgürlüklerinin yönetime karşı korunması gerektiği anlayışı üzerine inşa etmiştir. Hobbes'un teorisinde bulunan egemenlik parçalanamaz anlayışına da karşı çıkan Locke, yürütmeyi yasamaya tabi kılmıştır. "Yürütme yasamaya tabi ve ona karşı sorumludur, yasama yürütmeyi değiştirebilir veya yerinden edebilir."¹¹⁰

Hobbes'u diğerlerinden farklı kılan bir diğer nokta da insan doğası anlayışıdır. Hobbes'a göre insanlar bencildir ve doğa durumundayken sürekli birbirleriyle savaş halindedir. Locke ise bu duruma itiraz eder ve insanların doğa durumunda birbirleriyle dayanışma ve sevgi içinde olduklarını vurgular. Bu betimleme Rousseau tarafından da desteklenmektedir. Ona göre insanda bulunan

¹⁰⁸ Mehmet Kutlu, "Toplum Sözleşmesinin Felsefi Kaynaklarını Aramak: Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau Mukayesesi", (Yüksek Lisans Tezi, Muş, Alparslan Üniversitesi, 2020), s.91.

¹⁰⁹ Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, 10. Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, ss.324-325.

¹¹⁰ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, çev. Fahri Bakırcı, 2. Baskı, Ebabel Yayınları, Ankara, 2012, s.100.

merhamet duygusu onu diğer varlıklardan ayıran ve toplumsal barışı tesis eden bir duygudur.¹¹¹

Toplum sözleşmesi kuramının Hobbes'ta birçok kavramın anlaşılması için bir milat olduğunu yukarıda söylemiştik. Çünkü sözleşme, kendi halinde sınırsız bir hak ve özgürlük sahibi olarak yaşayan insanları, belirli kuralları olan bir toplumsal hayata taşımıştır. Bu yeni hayat şüphe yok ki, birçok yönüyle eskisinden çok farklıdır. Bununla birlikte birçok kavram da (hak, haksızlık, yasa, adalet vb.) bu yeni hayata uygun olarak yeni anlamlar kazanmıştır. Aşağıda detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz ahlak ve ahlaka dair kavramlar da yine sözleşme sonrası yeni anlamlar kazanan kavramlardandır.

¹¹¹ Kutlu, a.g.e., s.90.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

THOMAS HOBBS'TA AHLAK

İnsan var olduğu günden bu güne kadar varlık üstüne; başta zorunlu varlık Tanrı ve mümkün varlık alanını -gökyüzü, yıldızlar, ay, güneş, doğa- ve kendisini merak etmiş ve bunları bilmeyi kendine konu edinmiştir. İnsanın yaratılışında var olan bu araştırma -merak- duygusu; fizik/mümkün varlık alanında birçok bilginin ve kavramın ortaya çıkmasına, insanın yararına katkı sağlayan teknik/teknolojik birçok araç ve gereçlerin icat edilmesine, yeni keşif ve icatların yapılmasına sebep olmuştur.

İnsanın araştırma duygusuna konu olan doğaya ilişkin insan tasarrufta bulunurken bir takım kriterlere göre ilişki kurmak zorundadır. Bu ilişki önce pratik zeminde daha sonra da teorik zeminde kendini gösterir. Bu araştırma duygusu insanın davranışlarını da kendine konu edinmiştir. İnsan davranışlarını kendine konu alan bilim dalı ahlaktır. Ahlak hem dini, hem felsefeyi, hem psikolojiyi hem de sosyolojiyi ilgilendiren çok boyutlu bir olgudur. Kanaatimizce ahlak; insanlığın yaratılışından günümüze kadar var olmuş, bundan sonra da var olmaya devam edecek bir olgudur.

O halde Hobbes'un ahlak anlayışı nedir? İnsan ahlaki eylemlerde bulunurken özgür müdür? Hobbes'a göre ahlakın kaynağı nedir? Ahlaki erdemler nelerdir? Ahlak ve siyaset arasında nasıl bir ilişki vardır?

1. Ahlak Anlayışı

Maddeci (materyalist) ve deneyci bir ahlak anlayışına sahip olan Hobbes sistemli bir filozoftur. Ahlak anlayışını bilgi ve varlık teorisi üzerine kurmuştur. Hobbes ahlak anlayışını insan psikolojisinden başlatıp devletin kuruluşuna kadar peyderpey oluşturmuştur. Dolayısıyla Hobbes felsefesinde ahlak ayrı ve bağımsız bir alan değil, diğer alanlarla birlikte ilerleyen ve anlamını bulan bir olgudur.¹¹² Biz de çalışmamızda önce Hobbes'un ontolojisine ve epistemolojisine yer verdik. Yukarıda

¹¹² Karagözoğlu, a.g.e., s.219.

incelediğimiz birçok kavram (İnsan doğası, Doğa Yasaları, Egemen, Doğa durumu vb.) Hobbes'un ahlak felsefesini anlayabilmemiz için bir temel teşkil edecektir.

Ahlâk felsefesini din ya da teolojinin etkisinden kurtaran Hobbes, tipik bir modern düşünür olarak onu bilime tâbi kılmış ve etiğin, insanın ahlâkî eylemlerine, gerçek amacına ve ahlâkî olgulara dair sağlam ve güvenilir bir bilgi olmak durumundaysa eğer, geleneğe, dinî dünya görüşüne ya da kilisenin otoritesine değil de, psikoloji ve biyolojinin nesnel yasalarına dayanmak durumunda olduğunu iddia etmiştir.¹¹³

Ahlâkı tümüyle duygulara bağlayan Hobbes etik değerler bağlamında bütünüyle öznelci ve göreci olan bir düşünürdür. Başka bir deyişle, Hobbes tamamen insanmerkezci bir etik anlayışı geliştirirken, insan dışında, insandan bağımsız değerlerden, kaynağı Tanrı'da, nesnel bir değerler dünyasında bulunan iyi ve kötünden söz etmenin anlamsız olduğunu öne sürmüştür. İştah ve istikrahın nesnelere, ona göre, bırakınız farklı zaman ve koşullar içindeki farklı insanları, farklı koşullar içinde bulunan aynı insanda, yani aynı insan için, değişik yer ve zamanlarda bile farklılık gösterir. Dolayısıyla, etik değerler, iyi ve kötü mutlak olmayıp, onların ne olduğu hakkında, nesnelere kendi doğalarından alınabilecek herhangi bir kural da yoktur. Nesnelere, bize iyiyi kötünden ayırma imkânı verecek hiçbir şey bulunmamaktadır.¹¹⁴ İyi ve kötü aşağıda da ele alacağımız gibi tamamen yasaya ve egemenin buyruklarına göre şekillenen ahlaki yargılardır.

Hobbes'un ahlak felsefesinin gelişimine baktığımız zaman onun ahlak anlayışını iki döneme ayırmamız mümkündür. Bu iki dönem; sözleşmeden önce doğal durumdaki ahlak anlayışı ve sözleşmeden sonra toplumsal durumdaki ahlak anlayışıdır.

Hobbes'a göre sözleşmeden önceki doğa durumunda herhangi bir otorite olmadığından bir davranışın ahlakiliğinden söz etmek imkânsızdır. Böyle bir ortamda yapılan hiçbir davranış adaletsiz veya kötü gibi ahlaki yargılarla sıfatlandırılmaz. Bu dönemde tek bir ahlaki ilke vardır o da kişinin hayatta kalmak

¹¹³ Ahmet Cevizci, **Etiğe Giriş**, 1. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s.100.

¹¹⁴ **A.g.e.**, 2002, s.112.

için her şeyi yapabilme özgürlüğüdür. Burada insan doğasından kaynaklı olarak bencillik ahlakı ortaya çıkmaktadır. Bencillik ahlakı ise doğal savaş durumunu ortaya çıkarmaktadır. Hobbes'un eserlerinden görebildiğimiz kadarıyla insan doğuştan bencil bir yapıya sahip olarak dünyaya gelir. Bu bencil yapının tek ahlaki ilkesi olan hayatta kalma ilkesi ise doğal savaş durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bencil ahlak anlayışı Hobbes'un sistematığı içinde oldukça tutarlıdır. Çünkü bu insanın doğuştan getirdiği bir şeydir. Ancak kanaatimizce Hobbes bencilliği bilerek abartarak devletin mutlaka var olması gerektiği düşüncesini desteklemek istemiştir.

Sözleşme ile politik otorite kurulduktan sonra ise artık sözleşmenin kuralları aynı zamanda ahlak kuralları da olmuş olur. Sözleşmeye uyan ahlaka uygun davranmış, uymayan ahlaksızlık yapmış olur. Bu noktadan sonra öznel ahlak anlayışını yerini sözleşmeyle ortaya çıkan ve herkes tarafından kabul edilen bir ahlak anlayışına bırakır. Yani devletin ortaya çıkması, sadece birbiriyle sürekli mücadele eden insanları değil ama aynı zamanda birbirleriyle sürekli çatışan bireysel ahlak anlayışlarını da tek bir potada birleştirir.¹¹⁵ Sözleşme ahlak alanını belirleyen temel yasa haline gelmiştir. Peki, ahlakın kaynağı nedir? Evrensel bir ahlak ilke veya nedenlerinden söz edilebilir mi?

2. Ahlakın Kaynakları

Hobbes'un genel olarak felsefesini incelediğimizde onun düşüncelerini aşamalar şeklinde açıkladığını görürüz. Bu yüzden Hobbes'ta birçok konuda mutlak bir hüküm vermenin zorluğuyla karşı karşıya kalırız. Bu durum ahlak alanında da karşımıza çıkmaktadır. Hobbes insanın ahlaki durumunu ve sorumluluğunu mutlak bir yargıya bağlamamış aksine insanın içinde bulunduğu psikolojik ve sosyolojik durumlara göre yorumlanması gerektiğini vurgulamıştır. Örneğin doğa durumunda yaşayan bir insanla sözleşme kurulduktan sonra toplumsal durumda yaşayan bir insanın ahlaki sorumluluğu aynı değildir. Yani Hobbes'un ahlak anlayışında kişi için ahlakın birden fazla kaynağının varlığından söz etmek mümkündür.

¹¹⁵ Zarakolu, a.g.e., s.190.

İlk olarak insan, kendine has fizikî ve psikolojik içeriği olan bir varlıktır. Hobbes'a göre insan davranışlarını etkileyen etmen öncelikle budur. Bunun yanında kişi, başka insanların da var olduğu sosyal bir ortamda dünyaya gelir. İşte bu durumda, başkalarıyla ilişkileri açısından da farklı bir ahlâkî konumda olacaktır. Bu insanların, egemen güç altında toplanarak devletin bireylerini oluşturduğu bir toplumda ise ahlâkî durum tamamen başka bir hâl alacak, ahlak tamamen egemenin belirlediği ilkelerden oluşacaktır. Hobbes'ta ahlâkın bu aşamalı inşâsı, ahlâkın kaynaklarının da aynı şekilde aşamalı izahını gerekli kılmaktadır.¹¹⁶

Hobbes'un ahlak anlayışının oluşum aşamalarına baktığımızda karşımıza üç temel ahlak kaynağı çıkmaktadır. Bunlardan ilki insanın bütün davranışlarının üzerinde etkisi olan "insan doğası" anlayışıdır. Diğer Hobbes'un her insanın üzerinde anlaşabileceği ahlaki yasalar olarak gördüğü "doğal hukuk"u bulması sebebiyle "akıl"dır. Son olarak da sözleşmeye uygun davranmanın ahlaki, davranmamanın ise gayri ahlaki oluşu sebebiyle ahlakın kaynağı olarak kabul edeceğimiz "sözleşme"dir.

Ahlakın kaynakları nelerdir?

2.1. İnsan Doğası

Yukarıda Hobbes'un insan doğası başlığı altında el aldığımız bölümde gördüğümüz gibi insanlar beden ve aklen eşittirler.¹¹⁷ Bu eşitlik insanların her istediklerini elde etme hakkında da eşit olduğu anlamına gelmektedir. O halde insandaki birtakım duygular da diğer insanlarla eşitlik gösterir. Örneğin insandaki hoşlanma hissi onda hazzı doğururken, rahatsızlık hissi ise acıyı doğurur.

Hobbes'a göre insan haz ve acı arasında gelip giden bir varlıktır. İnsan kendisine haz veren şeylere yönelirken, acı veren şeyden de kaçmaya çalışır. Kendisine haz veren şeyi "iyi", acı veren şeyi ise "kötü" olarak adlandırır. Yani Hobbes'a göre insanın duyguları onun ahlaki yargılarının bir kaynağıdır. Kişi haz

¹¹⁶ Karagözoğlu, a.g.e., s.221.

¹¹⁷ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.92.

duyduğu şeye ahlaki bir yargı olan ‘‘iyi’’ sıfatını verirken, kendisine acı veren bir şeye de ‘‘kötü’’ demektedir.¹¹⁸ Buna göre Hobbes’ta evrensel bir iyi ve kötü yoktur.

Hobbes’a göre insanlardaki duygular ve bu duygulara verilen adlar farklı farklıdır. Her ne kadar algılanan şey aynı olsa bile farklı insanlar o algılara kendi duygularından bir şeyler katacaktır. Dolayısıyla kişinin adlandırmaları, o kişinin doğasını, kişiliğini ve ilgilerini de ifade eder, kişinin haz veya acı duyduğu şeye göre farklılık gösterir.¹¹⁹ Erdemlerin ve kötülüklerin adları da işte böyledir. Birinin düşünce dediğine diğeri sapkınlık diyecek, birinin adalet saydığını diğeri haksızlık kabul edecek, birinin bilgelik kabul ettiğini diğeri korkaklık kabul edecektir.¹²⁰

İnsanların duyguları farklı olduğu için her olay karşısında hissettikleri şeyleri adlandırmaları da farklı olacaktır. O halde bütün insanların aynı şeylerden nefret etmesi, aynı şeylerden hoşlanması ve bu duygu durumlarını aynı adlarla adlandırmaları imkânsızdır. Bundan dolayı Hobbes’un ahlak anlayışı her ne kadar duygulardan kaynaklansa da mutlak değildir, öznelidir. Bundan dolayı herkesçe kabul edilen ahlaki değer yargılarından söz edilemez.

İnsanın haz veya acı duyması için harekete geçmesi çevresiyle etkileşimde bulunması gerekir. İnsanın çevresiyle etkileşime geçmesinin temelinde yatan neden ise varlığını devam ettirme isteğidir. İnsanın varlığını devam ettirmek için ise güç elde etmesi gerekir. İşte bu hayatta kalma ve güç elde etme isteği insanın çevresiyle etkileşime geçmesinin temel sebebidir. Bu ise doğal durumun bir sonucudur.

Hobbes ahlak anlayışını insanın varlığını devam ettirme isteği üzerine kurmuştur. Varlığını devam ettirme isteği bütün ahlaki ilke, yasa ve yükümlülüklerinin dayandığı temel bir ilke olmuştur. Galileo’nun fizikte yaptığını ahlak alanına uygulamaya çalışan Hobbes, kendi varlığını koruma ve devam ettirme eğilim ya da istemini Galileo’nun eylemsizlik ilkesinin biyolojik karşılığı olarak öne sürüp, bütün ahlâkî kural, yasa ve yükümlülükleri ondan türetmeye kalkışmıştır.¹²¹

¹¹⁸ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.48.

¹¹⁹ Karagözoğlu, **a.g.e.**, s.222.

¹²⁰ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s. 40.

¹²¹ Cevizci, **a.g.e.**, 2002, s.100.

O hâlde insanın “iyi” ve “kötü” gibi adlandırmalarının temelinde onun duygularının yattığını söylerken Hobbes, kişinin varlığını devam ettirmesini sağlayan şeyin insan için “iyi”, varlığını tehdit eden şeyin ise “kötü” olduğunu söylemek istemektedir. Buna göre insanın duygularının ve buna bağlı olarak da ahlâkî adlandırmalarının temelinde, onun biyolojik ve psikolojik ihtiyaçları yatmaktadır. Dolayısıyla bu aşamada ahlâkın kaynağı, insanın “hayatta kalma” dürtüsüyle hareket eden “doğa”sıdır.¹²²

Doğa durumunda insan yaşamını devam ettirmek için herşeyi yapabilmek hakkına sahiptir. Bu amaç uğruna yapılan hiçbir şey ahlaksızlık olarak adlandırılmaz. Kendini koruma kişinin en doğal hakkıdır. Hobbes’un bu hakkı “doğal hak” olarak isimlendirmesi ve insana bu hakkı vermesi onun doğa durumunda ahlaki özerkliği savunduğunu göstermektedir.¹²³ Felsefesinde ahlaki özerkliğe yer vermesi ise modern liberalizme kılavuzluk eden filozoflardan biri olduğunu düşündürmüştür.¹²⁴

Sonuç olarak insan doğasında bulunan “yaşamını devam ettirme arzusu” insanın davranışlarının ahlaki olup olmadığının kaynağını oluşturur.

2.2. Akıl

Peki, insan yaşamını devam ettirmeye yarayacak yolları nasıl bulabilir? Böyle bir amaca ulaşmak için yapılması veya yapılmaması gereken davranışlara karar veren yeti nedir? Bu gibi sorulara verilecek cevap kuşkusuz ki akıldır. Akıl insanın doğuştan getirdiği bir yetidir ve insan doğasının ulaşmak istediği amaçlara giden yolları gösterir. Akıl aynı zamanda herkesin üzerinde anlaşabileceği ahlaki prensipleri insana gösterdiğinden dolayı da ahlakın bir kaynağı olarak kabul edilir.

Hobbes bütün insanların üzerinde uzlaştığı ahlaki ilkelere “doğal hukuk” demiştir.¹²⁵ Doğal hukuk, akılla bulunan ve insanın kendi hayatı için zararlı şeyleri yapmasını yasaklayıp, hayatını korumasını sağlayan genel ilke ve kurallar bütünüdür.

¹²² Karagözoğlu, **a.g.e.**, s.223.

¹²³ Naci İspir, “Thomas Hobbes ve Demokrasi”, **Felsefe Dünyası**, Sy 38 (2003): 141-48. s.143.

¹²⁴ **A.g.e.**, s.147.

¹²⁵ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.96.

Bu kurallar, insanın doğal hakları üzerinde tespit ve ilzamda bulunur.¹²⁶ Hobbes doğal hak ve doğal hukuk arasında bir ayrıma gider. Ona göre hak; bir şeyi yapmak veya yapmamak özgürlüğünden oluşur. Hukuk ise yapmayı veya yapmamayı belirler ve emreder.¹²⁷

Peki, insanlar bu doğal hukuk kurallarına neden ulaşmak isterler? Çünkü insanlar doğa durumunda sürekli bir savaş ve güvensizlik içindedir. Bu durumdan kurtulmanın çarelerini ararlar. Bu da onları diğer insanlarla uzlaşabilecek noktaları keşfetmeye götürür. İşte bu durumda insan akli ile doğal hukuka ulaşmış olur. Doğal hukuk akılda yerleşiktir. Buna da felsefeyle ulaşılır.

Hobbes'a göre doğal hukuk kuralları tek ve gerçek ahlak felsefesidir. Bu kurallara da akılla ulaşıldığı için akıl bir ahlak kaynağı olarak kabul edilir. Ancak bulunan bu ilkeler yasa haline dönüşmediği için herhangi bir zorlayıcılığı yoktur. Zorlayıcı olması için bir egemen tarafından yasa olarak kabul edilip uygulanması gerekir. Egemeni ortaya çıkaracak olan da sözleşmedir.

2.3. Sözleşme

Sözleşme Hobbes'un kurduğu aşamalı ahlak anlayışının son ve en önemli kaynağıdır. Sözleşmeden önce insan önce doğasının emrettiği ve tek amacı yaşamını devam ettirme olan bir ilkeye göre davranışlarda bulunur. Bu durumda bu amaca yönelik olarak yaptığı şeylerden hiçbiri ahlaksızlık olarak değerlendirilmez. Ama insan bu durumdan kurtulmak için birtakım arayışlara girer ve bu arayışların sonucunda aklını kullanarak Hobbes'un tabiriyle tek ve gerçek ahlak felsefesi olan doğal hukuk kurallarına ulaşır.

Ancak zorlayıcı herhangi bir otorite olmadan bu doğal hukuk kuralları da bağlayıcı değildir. İşte bu noktada sözleşme devreye girerek bu doğal hukuk kurallarını yasa haline dönüştürür ve herkesin bu yasalara uymasını emreder. Bu emirden sonra sözleşme ahlak kurallarını da belirlemiş olur. Bu sayede sözleşme ahlakın kaynaklarından biri haline gelir.

¹²⁶ Karagözoğlu, a.g.e., s.226.

¹²⁷ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.97.

Artık sözleşmeye uygun olan her davranış ahlaki uygun olmayan her davranış ise gayri ahlaki olarak nitelendirilir. Eğer sözleşme herhangi bir konuda sınırlama getirmemişse insanlar o konu hakkında istedikleri gibi davranmakta özgürdürler. Örneğin; savaşıyan iki kişiden yenilmek üzere olanı, yenmek üzere olanla bir sözleşme yapsa; hayatı ve bedeni serbest bırakılmak şartıyla, hayatını ve bedenini kullanma hakkını yenene verse hâkimiyet tamamıyla yenen kişiye geçer. Bu kişi sözleşme yaptığı kişiyi uşağı gibi kullanabilir; onun malını, çocuklarını, emeğini dilediği gibi idare edebilir. Uşağın itaatsizliği hâlinde onu dilediği gibi cezalandırabilir. Çünkü uşakla onu dilediği gibi kullanabileceğine dair sözleşme yapmıştır ve bu sözleşme onu her hakka sahip kılmıştır. Sözleşme sebebiyle onun hiçbir fiiline adaletsiz ya da haksız denemez.¹²⁸

Hobbes'un verdiği bu örnekte de gördüğümüz gibi Hobbes'un ahlaki hiçbir aşkın kurala bağlı değildir. İnsanı aşkın ahlaki ilkeler değil, yaptığı sözleşmeler bağlar. Sözleşme insanı her hakka sahip kılar. Hakkı elde eden kişinin hiçbir hareketi ahlaksızlık sayılmazken sözleşmeye aykırı her hareket ahlaksızlık ve adaletsizliktir. Buna göre ahlak yapay bir mahiyettedir. Sözleşme olmadığında ahlak da yoktur.¹²⁹

Hobbes felsefesinde ahlaki ilkelerin nelerdir?

3. Ahlaki İlkeler

Hobbes ahlak felsefesi anlayışını ontolojisi ve epistemolojisi üzerine inşa etmiştir. Ahlak felsefesinde kullandığı ahlaki ilkeleri de yine bu epistemoloji ve ontolojisine dayanarak kullanmıştır. Hobbes'un ahlak anlayışı bencil bir yapı arz ettiğinden dolayı egoist ahlak olarak isimlendirilir.¹³⁰ Egoist ahlakta önemli olan insan doğasının emirleri doğrultusunda eylemde bulunmaktır. Burada ahlaki ilkelerin nihai amacı insan hayatını korumaktır. Hobbes'a göre kişinin ahlaki bir eylemi gerçekleştirirken düşünmesi gereken tek şey kendi çıkar ve mutluluğudur.

Bir adam, Hobbes'u bir dilenciye para verirken görür. Adama göre Hobbes bir ateisttir ve onu zor duruma sokmak için sorar: acaba İsa emretmeseydi yine de

¹²⁸ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.127.

¹²⁹ Karagözoğlu, a.g.e., s.229.

¹³⁰ Cevizci, a.g.e., 2002, s.96.

sadaka verecek miydin? Hobbes bu soruya etik anlayışının bir sonucu olarak şöyle cevap verir; Hayır sadece yoksul adamı hoşnut ettiği için vermedim onu hoşnut görmekten ben de hoşnut olduğum için verdim.¹³¹ Bu anekdotta da gördüğümüz gibi Hobbes felsefesinde en diğerkâm gibi görünen bir davranışın arkasında bile insanın kendi mutluluğu, bencil duygularının tatmini vardır, denilebilir.

Hobbes felsefesinde ahlaki ilkelerin bir diğer işlevi toplumu bir arada tutmak, sözleşme sonrası oluşan toplumun dağılmasını, tekrar doğa durumuna dönmesini önlemektir. Ölüm korkusunda kurtulmak için devleti kuran bireyler nezdinde toplumun korunması demek barışın ve huzurun korunması demektir. Toplum da ancak bireylerin yasa haline gelmiş ahlaki ilkelere bağlı kalmasıyla bir arada kalabilir. Birey-birey, birey-toplum ve birey-devlet arasındaki ilişkiyi düzenleyen ahlaki ilkeler, insanların doğa durumuna dönmemesine yardımcı olarak toplumun devamını da sağlamaktadırlar.

Hobbes düşüncesinde ahlaki değerlerin insandan bağımsız ve aşkın bir mahiyeti yoktur ve insanın menfaatine uygun olarak şekillenmiştir.¹³² Bu ahlaki değerler insanın bencil duyguları etrafında şekillenmiş ve içeriğinde kullanılan kavramlara da yine Hobbes felsefesi içerisinde anlamlar yüklenmiştir. Hobbes'un etiğini daha iyi anlayabilmemiz için çalışmamızın bu bölümünde iyi-kötü, adalet, mutluluk, erdem gibi kavramları ve Hobbes'un onlara yüklediği anlamları incelemeye çalışacağız.

3.1. İyi ve Kötü

Bütün ahlak anlayışlarının temel kavramlarından olan iyi ve kötü Hobbes'un ahlak anlayışının da önemli bir parçasını oluşturur. Hobbes iyi ve kötü kavramlarını ahlak anlayışında olduğu gibi sözleşme öncesi ve sonrası olarak iki şekilde yorumlar. Onun yaptığı bu yorum, daha önce yapılan iyi ve kötü yorumlarından bir takım farklılıklar arz eder.

¹³¹ Alasdair MacIntyre, **Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla: Etik'in Kısa Tarihi**, çev. Hakkı Hünler ve Solmaz Zelyût Hünler, 1. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2001, s.153.

¹³² Karagözoğlu, a.g.e., s.231.

Hobbes doğa durumundayken mutlak iyi ve kötü kavramlarından bahsedilemeyeceğini söylemiştir. İnsanların iyi olan şeylerin peşinden gidip kötü olan şeylerden kaçmaları doğal olsa bile, Hobbes'un anlatımına göre iyilik ve kötülük ahlaka bağlı değildir. Bunlar hükümdarın emri sonrası bir ahlaki yargı olarak karşımıza çıkar.¹³³

Hobbes bu durumu şu şekilde özetlemiştir: “İyi ve kötü. Bir insanın iştahı veya arzusunun yöneldiği şey, o insan bakımından, iyi bir şeydir... Çünkü iyi ve kötü sözcükleri, onları kullanan kişinin bakış açısından kullanılır: mutlak ve basit olarak iyi ve kötü olan hiçbir şey yoktur. Devletin olmadığı yerde kişinin kendisinden, devlet varsa onu temsil eden kişiden veya ihtilaf içindeki insanların anlaşarak tayin ettikleri ve vereceği kararlarla ihtilafı çözecek olan bir hakem veya yargıçtan başka, iyinin ve kötünün ne olduğu hakkında, nesnelere kendi doğalarından alınabilecek herhangi bir genel kural da yoktur.”¹³⁴

Buna göre Hobbes, iyi ve kötünün doğal olarak her bir insanın kişisel istek ya da iştahasına bağlı bulunması ve insan doğasının da özü itibarıyla egoist olması nedeniyle ahlakın ancak beşeri uzlaşılarda temellendirilebileceğini öne sürmüştür. Yani doğa durumunda iyi ve kötü özünde mutlak olmayıp görecelidir. İnsanın yaşamını devam ettirmeye yarayan şeyler iyi, zararlı olan şeyler ise kötüdür.¹³⁵ Ancak devlet kurulduktan sonra iyi ve kötü kavramlarına anlamlarını veren ve tanımlayan politik güç devlettir.

Peki, doğa durumundaki bir insanın çevresindeki olaylar ve nesnelere karşı iyi ve kötü yargıları nasıl oluşur? Hobbes'a göre insan, nesnelere üzerindeki teemmül süreci sonunda nesnenin iyi veya kötü olduğuna kanaat getirir. İnsan, zihninde belli bir nesne karşısındaki değişik duygu durumlarını hayal eder ve sonuçta o davranışı yapıp yapmamaya karar verir. Bu sürecin sonunda insanın yapması veya kaçınması gereken şey ortaya çıkar. Bu da kişinin kendisi için iyi ve kötüyü belirleme sürecidir. Hobbes bu durumu şu şekilde özetlemiştir: “teemmül esnasında, arzular ve istikrahlar, teemmül ettiğimiz için iyi ve kötü sonuçlarının ve akıbetinin önceden

¹³³ Martinich, a.g.e., ss.155-156.

¹³⁴ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.48.

¹³⁵ Ağaoğulları vd., a.g.e., 2015, s.434.

görülmesiyle hâsıl olduğu için; o işin iyi ve kötü etkisi, pek az insanın tümünü görebileceği uzun bir sonuçlar zincirinin tahmin edilmesine dayanır. Fakat insanın görebileceği kadarıyla, eğer bu sonuçlardaki iyilik kötülükten fazla ise, bütün sonuçlar zinciri... Görünürde iyidir. Öte yandan, kötülük iyilikten fazla ise, görünürde kötü olduğu söylenir.”¹³⁶

Ancak burada şöyle bir ilave yapmamız gerekir. Hobbes’a göre doğa durumundayken göreceli olan iyi ve kötü yargıları kişinin kendisi için bile değişiklik gösteren duygulardır. Bu kavramlar farklı farklı kişilerde değişik şekillerde algılandığı gibi aynı zamanda tek bir kişide bile farklı zaman ve mekânlarda değişik şekillerde algılanabilir. Yani bir insan bugün iyi dediği bir şeye farklı bir zaman veya mekânda kötü diyebilir. Yani doğa durumundaki bireyin ölçüsü tamamen kişisel zevkidir.

İyi ve kötü kavramı devlet kurulduktan sonra keyfi olmaktan çıkıp, devletin belirleyeceği nesnel yargılar haline gelecektir. Artık iyi ve kötünün belirleyicisi kişisel zevkler çıkarlar değil, devlettir. Bu saatten sonra kişilerin belirlemeye kalktığı iyi ve kötü sadece anarşi doğurur. Bu durumda insanın en korktuğu şey olan doğa durumuna dönmek olacaktır ki, hiç kimse buna razı olmayacaktır.

Özetleyecek olursak; doğa durumunda iyi ve kötü göreceli kavramlardır. Aynı kişilerde farklı zaman ve mekânda bile farklılık gösterir. Politik otorite kurulduktan sonra ise bu kavramları belirleyen güç devlettir. Bu kavramlar artık herkes tarafından kabul görülen değer yargılarına dönüşür. Hobbes için bu kadarı yeterlidir. Çünkü onun için ahlak devletin varlığını yani bireyin güvenliğini sürdürmeyi sağlayan bir araçtır.

3.2. Adalet

Hobbes’un diğer ahlakla ilgili kavramlarında olduğu gibi adalet kavramı da göreceli bir yapıdadır. Fakat burada bir ayırım noktası vardır ki, o da adalet kavramının devlet kurulup yasalar yapıldıktan sonrasına ait bir kavram olduğudur.

¹³⁶ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.57.

Hobbes'a göre adalet: "egemen tarafından koyulan yasaları ihlal etmemektir."¹³⁷ Bu noktada adaletin ölçüsü, belirleyicisi egemen güçtür. Adalet kavramı toplumsal bir kavram olarak görülür, toplumun dışında ve toplum durumundan önce adalet kavramı yoktur. Doğa durumunda doğal hak geçerli olduğu için adalet söz konusu değildir.¹³⁸ Adalet konusunu işlerken değineceğimiz diğer kavramlar adil, adil olmayan, hak, haksızlık ve adaletsizliktir.

Hobbes bu kavramları De Cive'de şöyle tanımlamıştır: "adaletsizlik (Injustice) sözcüğü yasalara ilişkindir: haksızlık ise belli bir kişiye. Adil olmayan ise herkes için adil olmayandır; fakat haksızlık, bana veya sana karşı değil ama bir başkasına karşı, bazen hiçbir özel şahsa karşı olmayıp sadece devlete karşı olabilir."¹³⁹ Hobbes'un bu tanımını biraz açmamız gerekirse şunları söyleyebiliriz. Adaletsizlik ve adil sözcükleri yasayla ilgili kelimelerdir. Buna göre adaletsizlik yasaları ihmal etmektir. Adil ise yasalara uyan kişi için kullanılır. Haksızlık ise hem kişilere hem de devlete karşı haddi aşma, sınırları geçme anlamında kullanılır.

Yukarıdaki tanımlara göre adaletten bahsedebilmemiz için bir egemen tarafından yapılan yasaların mevcudiyetine ihtiyacımız vardır. Yasa olmadan neyin adaletle uygun neyin uygun olmadığını bilmemiz mümkün değildir. Doğa durumunda her ne kadar herkesin her şey üzerinde hakkı olsa da, bu hak yasayla belirlenmediği yani kimin hangi davranışının haksızlık olduğu belirtilmediği için haksızlık gibi bir kavramdan bahsedebilmemiz olanaksızdır. O halde adalet, adaletsizlik, hak, haksızlık gibi kavramlar hakkında yorum yapılabilmesi için yasayı yapacak bir egemenin varlığı şarttır. Bu egemen Hobbes düşüncesinde ancak sözleşme yoluyla ortaya çıkar. Kısacası bu kavramlardan bahsedebilmemiz ancak sözleşmenin varlığı ile mümkündür.

Hobbes adaleti üçüncü doğa yasası saymış ve Leviathan'da adalet ve adaletsizliği şu şekilde tanımlamıştır: "Adalet ve adaletsizlik nedir? Adalet egemenin

¹³⁷ Hobbes, *The Elements of Law Natural and Politic*. Cambridge University Press, Cambridge, s.153.

¹³⁸ Damla Kıvılcım, "Thomas Hobbes'un Leviathan'ında Doğal Hukuk ve Ahlak Kuramı-Ölümsüz Barış Kavramı Perspektifinde Yeni Bir Okuma" (Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019). s.21.

¹³⁹ Hobbes, *a.g.e.*, 2007b, s.49.

yasalarına uymaktır, çünkü daha önce bir ahit bulunmadıkça, hiçbir hak devredilmemiştir ve herkesin her şey üzerinde hakkı vardır ve dolayısıyla hiçbir eylem adaletsiz olamaz. Fakat bir sözleşme yapılmış ise, onu ihlal etmek adaletsizdir ve adaletsizliğin tanımı, sözleşmenin ifa edilmemesinden başka bir şey değildir. Adaletsiz olmayan her şey de adildir.”¹⁴⁰

Hobbes’a göre adil ve adil olmayan ile adalet ve adaletsizlik gibi kavramlar iki anlamlıdır. Bu kavramlar insanları işaret ederken başka, eylemleri işaret ederken başka anlamlar alırlar. Eylemler için kullanıldığında adil, hak ile yapılan bir şeyi; adil olmayan ise haksızlık edilerek yapılan bir şeyi anlatmaktadır.¹⁴¹ Eylem için kullanıldığında; sözleşmenin verdiği bir hakka dayanarak yapılan bir eylem adil, haksız olarak yapılan bir eylem ise adil olmayan olarak adlandırılır. İnsanlar için kullanıldığında ise; adaleti yerine getirmeye çalışan bir insan adil, sözleşmeyi değil de çıkarını düşünen kişi ise adil olmayan olarak adlandırılır.

Görülüyor ki Hobbes, adaleti ayrıntılı olarak tanımlamıştır. Şüphesiz bir erdem ve bir değer olarak, Hobbes'un adalete verdiği önem, adaletin sözleşme ile olan varoluşsal ilişkisinden kaynaklanır. Varoluşsal diyoruz, çünkü Hobbes'un etik kuramında, adalet kavramının bizzat kendi, sözleşme ile varlık bulmaktadır. Öyle ki Hobbes'a göre, sözleşme öncesinde neyin adalet neyin adaletsizlik olduğundan söz edemeyiz; bu kavramlar ancak politik otoriteden sonra anlam kazanırlar ki, gerçekte herkesin her şeye hakkının olduğu doğa durumunda, adil olmayan edim de yoktur.¹⁴²

Sonuç olarak Hobbes adaletin varoluşunu sözleşmeye bağlayarak onu doğaüstü ya da ilahi adalet anlayışlarından uzaklaştırarak dünyevileştirmiştir. Adalet sözleşmeye uymak onun gereklerini yerine getirmektir. Adaletsizlik de sözleşmeyi yerine getirmemektir.

3.3. Erdem

Erdem, felsefe tarihi boyunca ahlakla ilgili düşüncelerini ortaya koyan pek çok filozofun kullandığı bir ahlaki değerdir. Ahlak felsefesinde erdem, genel olarak

¹⁴⁰ Hobbes, a.g.e., 2007a, s.106.

¹⁴¹ Hobbes, a.g.e., 2007b, s.50.

¹⁴² Aktaş, a.g.e., s.67.

insanın nihai amacı olan mutluluğa götüren bir ahlaki değerler bütünü olarak tanımlanabilir.

Hobbes felsefesini incelediğimizde tıpkı diğer ahlaki değerler gibi (iyi, kötü, adalet) erdemin de mutlak bir anlam taşımadığı karşımıza çıkmaktadır. Bu ahlaki değerler sözleşmeden önce –doğa durumunda- ve sözleşmeden sonra –toplumsal durumda- farklı anlamları ifade ederler. Dolayısıyla erdem, sözleşmeden önce ve sözleşmeden sonra farklı durumları ifade etmek için kullanılan bir ahlaki değerdir.

Hobbes sözleşmeden önce erdemi doğa yasaları ile ilişkilendirmiştir. “Erdem ve erdemsizliğin bilimi, ahlak felsefesidir ve bu nedenle doğa yasalarının gerçek doktrini, gerçek ahlak felsefesidir.”¹⁴³ Buna göre sözleşmeden önce insanların akılları yoluyla ulaştıkları doğa yasaları aynı zamanda erdemlerin de ilkelerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla sözleşmeden önce erdem denilen şey doğa yasalarını bulmak, onlara uymak ve bu sayede barışı sağlamaya çalışmaktır.

Sözleşmeden sonra ise erdem, barışı korumak ve devamlılığını sağlamak için egemenin yasalarına uymaktır. Hobbes burada indirgemeci bir yaklaşım izlemektedir. Machiavelli’nin tüm erdemleri siyasi bir erdem olan vatanseverliğe indirgemesi gibi, Hobbes da tüm erdemleri toplumsal bir erdem olan barışseverliğe indirgemektedir.¹⁴⁴

Sonuç olarak, Hobbes’un ahlak anlayışında ahlaki ilkelerin insandan bağımsız bir mahiyeti yoktur. Bütün düşünce sistemini, sözleşmeden doğan egemen bir gücün varlığı üzerine kuran Hobbes’a göre ahlak ilkelerinin de var olabilmesi için egemene ihtiyaç vardır. Onun düşüncelerinin merkezinde bulunan devletsiz her şey anlamsızdır anlayışı ahlaki ilkelerde de karşımıza çıkmaktadır.

¹⁴³ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.116.

¹⁴⁴ Leo Strauss, **Doğal Hak ve Tarih**, çev. Murat Erşen ve Petek Onur, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2011, s.219.

4. Hobbes'un Ahlak Anlayışının Değerlendirilmesinde Temel Unsurlar

Hobbes'un ahlak anlayışını daha iyi anlayabilmemiz için bazı kavramların bilinmesi, bazı soruların cevaplanması gerekir. Bu kavramlardan ilki ahlak söz konusu olduğunda ilk akla gelen konu olan irade özgürlüğüdür. İkinci kavramımız ise insanın ahlaki bir eylemde bulunurken hissettikleri zorunluluk/yükümlülüktür. Üçüncü kavramımız ise insanın kendi eylemlerini kendisinin değerlendirmesine imkân veren vicdandır. O halde; insan ahlaki eylemlerinde özgür müdür? Özgürse bu özgürlüğün sınırı nedir? Hobbes bu özgürlüğü determinist yaklaşımıyla nasıl bağdaştırmıştır? İnsanı yükümlülük altına sokan şey nedir? Doğa durumunda herhangi bir yükümlülüğten bahsedilebilir mi? Vicdan nedir? Vicdanın yasa ve devletle ilişkisi nedir?

4.1. İrade Özgürlüğü

Bir eylemin ahlaki olup olmadığına karar verebilmek için eylemi gerçekleştiren kişinin bu eylemi gerçekleştirirken içinde bulunduğu duruma bakmak gerekir. Yani eylemi gerçekleştiren kişinin irade özgürlüğü olup olmadığı sorgulanmalıdır.

Hobbes felsefesinde insanın özgür iradesinin olması metafizik olarak mümkün değildir. Çünkü Hobbes'a göre doğa kapalı bir sistemdir ve her olayın bir nedeninin olması gerekir.¹⁴⁵ Doğal nedenselliği ve katı determinizmi fiziksel alanla sınırlamayıp zihinsel alana da uygulayan Hobbes'a göre irade özgürlüğü bir yanılsamadan ibarettir. Ruh anlayışı ve irade özgürlüğü gibi düşüncelerin kaynağı davranışlarımızın ve düşüncelerimizin kökeni hakkında tam bilgiye sahip olmamamızdır.¹⁴⁶

Hobbes'a göre insanın kayıtsız şartsız bir özgürlüğü söz konusu değildir. Bir eylemin ortaya çıkması için o eylemin bütün sebeplerinin oluşması gerekir. Eylemin sebepleri ortaya çıktıktan sonra insan onu yapıp yapmama konusunda özgür iradeye

¹⁴⁵ Martinich, a.g.e., s.143.

¹⁴⁶ Hünler, a.g.e., s.20.

sahiptir. Bu noktada insanın eylemi iradidir, fakat o eylemi yapmaya iten sebep iradi değildir. Hobbes Leviathan'da bu durumu şöyle özetlemiştir: “İnsanların isteyerek yaptıkları eylemler de iradelerinden kaynaklandığı için özgürlükten kaynaklandıkları gibi; insan iradesinin her eylemi ve insanın her arzusu ve eğilimi, bir nedenden kaynaklandığı ve o nedenin kendisi de, ilk halkası bütün nedenlerin ilk nedeni olan Tanrı'nın elinde olan sürekli bir zincir içinde, başka bir nedenden kaynaklandığı için, aynı zamanda zorunluluktan kaynaklanırlar. Böylece, bu nedenlerin birbiriyle bağlantısını görebilen birisi için, insanın bütün iradi eylemlerinin zorunluluğu açıkça görünecektir. Dolayısıyla, herşeyi gören ve kararlaştıran Tanrı, insanın istediği şeyi yapma özgürlüğüne, Tanrı'nın istediği şeyin, ne fazla ne eksik, yapılması zorunluluğunun eşlik ettiğini görür.”¹⁴⁷

Burada kullanılan ‘iradi eylemin zorunluluğu’ yorumu her ne kadar çelişki gibi görünse de Hobbes’a göre bu bir çelişki değildir. Hobbes’a göre “özgürlük ve zorunluluk tutarlıdır; kanaldan aşağıya doğru akan su hem akma özgürlüğüne hem de akma zorunluluğuna sahiptir. Aynı şey insan eylemleri için de geçerlidir.”¹⁴⁸ Bu açıklama özgürlük zorunluluktur gibi paradoksal bir durum ortaya çıkarmaktadır.¹⁴⁹

Hobbes’un bu açıklamasından sonra: insanın irade özgürlüğü yoksa ahlaki sorumluluğu ne olacaktır? İçgüdülerin idaresindeki insan için ahlaki sorumluluktan bahsedilebilir mi? Gibi birtakım sorular akla gelmektedir. Hobbes bu paradoksal durumu aşmak için özgür irade ve özgür eylem arasında bir ayrıma gitmiştir. Bu ayrımı daha iyi anlayabilmek için önce Hobbes’un özgürlüğü nasıl tanımladığına bakmamız gerekir.

Buna göre “Özgürlük veya Hürriyet tam olarak, engelleme olmaması demektir; engelleme ile hareketin önündeki dışsal engelleri kastediyorum ve bu, rasyonel yaratıklar kadar, irrasyonel ve cansız yaratıklar için de geçerlidir.”¹⁵⁰ Buna göre insan dış bir müdahale ile engellenmiyorsa determinizm içindeki insanın eylemini belirleyen nedenlerin özgürlüğe herhangi bir engelleri yoktur. Ancak dışsal bir engel tarafından engellendiği zaman insanın özgür olmadığı söylenebilir. Örneğin

¹⁴⁷ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.156.

¹⁴⁸ **A.g.e.**, 2007a, s.156.

¹⁴⁹ Şenel, **a.g.e.**, s.328.

¹⁵⁰ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.154.

akarsu tarafından gitmek istemediği bir tarafa doğru sürüklenen insan özgür bir eylemde bulunmamaktadır. Ancak kendisine zarar vermek için üzerine doğru gelen bir insanı engelleyip zarar vermesini önlemek özgür bir eylemdir. Çünkü engellemeyip zarar vermesine de izin verebilir.

Hobbes özgür irade konusunda şunları söylemiştir: “özgür irade sözünden iradenin isteğın veya eğilimin özgürlüğü değil, kişinin özgürlüğü anlaşılır; şu anlamda ki o kişi yapmak istediği, arzu ettiği veya eğiliminde olduğu şeyi yaparken bir engelle karşılaşmaz.”¹⁵¹ Bu tanıma baktığımız zaman yukarıda bahsettiğimiz görüşle paralellik göstermektedir. Bu iradenin özgürlüğü değil, eylemi yapma veya yapmamanın özgürlüğüdür. Yani kişi istemeyi isteyemez, ama iradenin buyurduğu şeyi yapmaya veya yapmamaya karar verebilir.

Sonuç olarak Hobbes’a göre insan sınırsız bir özgürlüğe sahip değil aksine eylemlerinin kökeninde determinist bir yapı bulunduğu için ancak sınırlı bir özgürlüğe sahiptir. İnsan irade özgürlüğüne değil, eylem özgürlüğüne sahiptir. Bu durum ahlaki olarak insanların yapıp ettiklerinden sorumlu olduğu sonucunu doğurur.

4.2. Yükümlülük

Hobbes, düşünce dünyasındaki birçok kavram gibi yükümlülük kavramını da sözleşmeyle ortaya çıkan devlet üzerinden ele almıştır. Zira doğa durumunda insanı sınırlayan herhangi bir şey olmadığı için ona bir yükümlülük, zorunluluk yükleyecek bir şeyde yoktur. Yani yükümlülük kavramı mutlak bir kavram değil varlığı sözleşmeye dayanan göreceli bir kavramdır.

İnsanın yükümlülüğü her şey üzerinde bulunan doğal hakından vazgeçmesiyle başlar. Bu noktada yükümlülüğün başlaması demek özgürlüğün kısıtlanması demektir.¹⁵² Tıpkı sözleşmede olduğu gibi insanın yükümlülüğü de gönüllü olarak bazı haklardan vazgeçtiği dolayısıyla yapaydır. Sözleşme yapılırken insanlar birbirlerine senin de bazı haklarını devretmen koşuluyla bende haklarımı

¹⁵¹ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.155.

¹⁵² Hobbes, **a.g.e.**, 2007b, s.38.

devrediyorum diyerek bir hak devri gerçekleştirir. İşte bu hak devri insanların özgürlüklerini kısıtlayarak onları bazı şeylere yükümlü kılar.

Hobbes'a göre yükümlülüğün iki veçhesi vardır. "Sözleşmeden dolayı, insanların önceden sahip oldukları çıkarları için kendi güçlerini kullanma hakkı, kamusal işler için bir kişi veya meclise devredilmiştir. Böylece bireyler arasında yapılan sözleşmeler ile ve onları yöneticiye saygı göstermekle yükümlü kılan hak hediyesi ile birlikte; hükümetin iktidarı, yurttaşlar üzerindeki, biri diğer yurttaşlara, ötekisi de yöneticiye karşı olmak üzere, ikili bir yükümlülükle güvence altına alınmıştır."¹⁵³ Yükümlülüğün bir veçhesi sözleşenlerin birbirlerine karşı, diğer veçhesi ise egemene karşıdır. İnsanlar hem diğer insanlara hem de egemene karşı yükümlüdür. Ancak egemen hiçbir şey için yükümlü değildir.

Bu noktada kişilerin sözleri ancak egemenin varlığı ile yükümlülüğe dönüşmektedir. Egemen ise sözleşmeden doğan yükümlülüklerin denetleyicisi ve uygulayıcısıdır. Egemen güç sadece doğa yasalarına tabidir, doğa yasalarından başka hiçbir şey egemeni sınırlayamaz.

Sonuç olarak insanları yükümlülük altına sokan şey sözleşmedir ve sözleşme sonucu insanlar bazı haklarını ve özgürlüklerini kendi istekleriyle kısıtlarlar. Ahlaki yükümlülük, zorla değil, fakat iradi bir eylemle taraf olduğumuz sözleşmenin bize getirdiği bir zincirdir.¹⁵⁴ İnsanların yükümlülüklerini belirleyen şey ise yasadır. Yükümlülüğün sınırları ahlakın da sınırlarını oluşturur çünkü Hobbes'a göre ahlak egemenin yasalarına uymaktır.

4.3. Vicdan

Hobbes'un ahlak anlayışını değerlendirirken karşımıza çıkan bir diğer kavram vicdandır. Kişinin kendini ahlakça denetleyebilme yeteneği,¹⁵⁵ kendi hakkında yargıda bulunmaya iten bir iç etki olarak tanımlayabileceğimiz vicdan kavramı da Hobbes'a göre tıpkı diğer ahlaki kavramlar gibi sözleşme zemininde ele alınması gereken bir kavramdır.

¹⁵³ Hobbes, **a.g.e.**, 2007b, s.105.

¹⁵⁴ Ahmet Cevizci, **Etik - Ahlak Felsefesi**, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s.73.

¹⁵⁵ I. Frolov, **Felsefe Sözlüğü**, çev. Aziz Çalışlar, 1. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s.510.

Martinich'e göre Hobbes vicdanı “bir insanın yerleşik yargı ve kanaati” olarak tanımlamıştır.¹⁵⁶ Bu tanım sonrası akla gelen ilk soru insanın bu kanaatinde özgür olup olmadığıdır. Hobbes'a göre bu sorunun cevabı özgürlükten yanadır. Çünkü ona göre hiçbir şey insanı inandığından döndüremeyeceğine göre insan vicdanen özgürdür.¹⁵⁷

Hobbes vicdanı devlete göre düşündüğü için, devleti tehlikeye düşürecek bir vicdan anlayışının hatalı olduğunu Leviathan'da şu şekilde açıklamıştır: “bir insanın kendi vicdanına karşı yaptığı şey günahdır ve bu, insanın kendisinin iyi ve kötünün yargıcı olarak kabul edilmesine dayanır. Çünkü bir insanın vicdanı ve muhakemesi aynı şeydir ve muhakeme gibi vicdan da hatalı olabilir. Dolayısıyla, toplum yasalarına bağlı olmayan kimse, kendi aklını izlemekten başka bir kurala sahip olmadığı için, vicdanına karşı yaptığı her şeyde günah işliyor olsa da; bu, bir devlet içinde yaşayan bir kimse için böyle değildir; çünkü yasa, kişinin uymaya söz vermiş olduğu kamu vicdanıdır. Aksi takdirde, kişisel görüşlerden ibaret olan kişisel vicdanların bu çeşitliliğinde, devletinde dikkati dağılacak ve hiç kimse, egemen güce, kendi nazarında uygun görünenden fazla itaat etmeyecektir.”¹⁵⁸

Hobbes'un bu görüşünden de anlaşılacağı gibi onun kuramında vicdan devlet ve yasa ile beraber düşünülen bir kavramdır. Ancak Hobbes'ta yasa doğa ve toplum yasaları olarak iki türlü olduğu için vicdan kavramının bu yasalarla ayrı ayrı ilişkisinin ne olduğu da önem arz etmektedir. Hobbes'a göre doğa yasaları vicdanen her zaman bağlayıcıyken, fiili olarak sadece sözleşmeden sonra bağlayıcıdır. Toplum yasaları ise insanın kendi isteğiyle katıldığı sözleşme sonrası ortaya çıktığı için hem vicdani hem de ahlaki olarak bağlayıcıdır.

¹⁵⁶ Martinich, **a.g.e.**, s.131.

¹⁵⁷ Aktaş, **a.g.e.**, s.68.

¹⁵⁸ Hobbes, **a.g.e.**, 2007a, s.227.

SONUÇ

17. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olan Hobbes; insan, toplum ve devlete dair fikirleriyle hem kendi dönemini hem de kendinden sonraki dönemi etkilemiş, felsefesiyle uyumlu olan siyaset anlayışı sonraki çağlarda birçok düşünüre yol göstermiştir.

Hobbes'un insan doğasına dair yaptığı çözümleme sonucu ulaştığı insan anlayışı, onun düşüncesinde siyasetin, hukukun ve ahlakın başlangıç noktasını oluşturur. İnsan, doğası gereği bencil ve sürekli haz peşinde koşan, acıdan kaçan bir varlıktır. Sözleşme kurulup bir otorite ilan edilmeden önce insanın toplumsallığından söz etmek mümkün değildir. Çünkü bencil insan doğası her şeyin üzerinde hakkı olduğunu dikte eder. Herkesin her şey üzerinde hak iddia ettiği böyle bir ortamda, herkes herkese karşı bir savaş halindedir. Bu durum doğa durumu olarak adlandırılır.

İnsan psikolojisi ve sosyolojisini incelediğimiz zaman Hobbes'un insanın bencil olduğuna dair yorumunun abartılı olduğunu söyleyebiliriz. Zira insan davranışları incelendiğinde insanın aslında bencilliğinin yanında diğerkâm oluşu da görülmektedir. Çocuğunu emzirmek için uykusundan uyanan bir annenin, vatanını korumak için düşmana karşı savaşan bir askerinin durumu bize, insanın sadece bencil bir varlık olmadığını gösterir. Kanaatimizce Hobbes'un insanın bencil oluşunu biraz abartılı bir şekilde ele almasını sebebi insanları bir devlet kurmaya teşvik etmektir.

Doğa durumunda insan davranışlarına etki eden en önemli duygu hayatta kalma duygusudur. Böyle bir ortamda ahlak ve ahlaki terimler de şüphesiz ki farklı olacaktır. Hobbes'a göre doğa durumunda insanın varlığını devam ettirmesini sağlayan eylemler ahlaka uygundur. Bu ahlaki ilkedен başka da insanı bağlayan herhangi bir ahlaki ilke bulunmamaktadır. Bu çıkarım Hobbes'un felsefi mantığı içerisinde incelendiğinde mantıklı görünmektedir. Ancak evrensel ahlak yasalarının varlığını kabul ettiğimizde insanı bağlayan ahlaki ilkelerin daima var olduğunu söyleyebiliriz.

Doğa durumundaki sürekli ölüm korkusu insanları bu durumdan kurtulmak için çareler aramaya sevk eder. Bunun sonucunda da insanlar akılları sayesinde doğa

yasalarına ulaşır. Doğa yasaları sözleşmenin ilk adımıdır. Doğa yasaları devlet kurulmadan önce ortaya çıkmıştır ancak bağlayıcılığı devletle beraber devreye girmektedir. Hobbes'a göre doğa yasaları insanların doğuştan getirdikleri ancak akılları ile açığa çıkıp uygulamaya koyulan yasalardır. Ancak görebildiğimiz kadarıyla bu konu Hobbes tarafından tamamen açıklığa kavuşturulmuş değildir. Hobbes'un eserlerinde; bu yasalar bütün insanlarda eşit derece de mevcut mu? Akılını kullanan bütün insanlar bu yasalara aynı şekilde ulaşabilir mi? Bu yasaları ortaya çıkaran aklın mahiyeti nedir? vb. soruların cevaplarına ulaşmak mümkün görünmemektedir.

İnsanın doğa durumunda ulaştığı bu yasalar onu artık nihai olarak rahata erdirip ölüm korkusundan emin olacağı bir yapıyı oluşturmaya götürür. Bunun ilk adımı da sözleşmedir. Hobbes'un düşünce dünyasını incelerken karşımıza çıkan "sözleşme" onun sistematigi içerisinde bir milat gibidir. Sözleşmeyle birçok kelime, kavram ve kurum farklı bir anlam kazanır. Bu yüzden Hobbes düşüncesinde sözleşmenin çok önemli bir yeri vardır.

Sözleşmenin kuruluşuna baktığımızda iki aşamalı bir yapısı olduğu dikkatimizi çekmektedir. Sözleşmenin birinci aşamasında herkes oybirliği ile haklarına devretmektedir. İkinci aşamasında ise kendilerini yönetecek kişi veya grubun kimler olacağı oy çokluğu ile belirlenmektedir. Burada tek zamanlı ancak iki aşamalı bir sözleşme yapıldığı görülmektedir. Sözleşmenin yapısında karşımıza çıkan bir diğer önemli nokta, egemenin sözleşmeye taraf olmamasıdır. Egemen sözleşmenin tarafı değil koruyucusu ve uygulayıcısıdır. Egemen sözleşmeyi korumak ve uygulamak için daima güçlü olmalıdır. Bu güç sadece egemenin şahsına veya devleti yöneten heyete özgü bir durum değil, devletin tüm organlarında var olması gereken bir özelliktir. Bu konuda da yine bir muğlaklık bulunmaktadır. Egemen nasıl yönetime talip olacaktır? Toplum dışından biri mi gelip aday olacaktır yoksa sözleşmeyi yapan insanlardan biri mi aday olacaktır? Kanaatimizce Hobbes burada yine meşrutiyeti savunmak için sözleşmeyi bu şekilde tasvir etmiş ve mevcut krala itaatin gerekliliğini anlatmaya çalışmıştır.

Sözleşmeyle birlikte artık Hobbes'un ifadesiyle sivil toplum kurulmuş, iktidar ve tebaa belli olmuş, her iki zümrenin de görev ve sorumlulukları tayin edilmiştir. Kanaatimizce sözleşmeden sonra birçok kavram ve kurum yenilenmiştir. Artık yasa koyucu ve uygulayıcı egemendir. Bu minvalde onun emir ve yasaklarına karşı çıkmak hem kanunen suç hem de ahlaken yanlıştır, ahlaksızlıktır.

Sözleşmeden sonra iyi ve kötü, adalet, adaletsizlik, erdem, mutluluk gibi kavramlar doğa durumuna göre farklı bir takım eylemlere karşılık gelen ilkeler halini alır. Artık bu ilkelere anlamını verecek olan egemenin emir ve buyruklarıdır. Doğa durumunda, insanın ilk ahlaki görevi, yaşamını devam ettirecek eylemler yapmak iken, sözleşmeden sonra bu görev, sözleşmeye uymak dolayısıyla da egemenin yasalarına uymak şeklinde değişikliğe uğramıştır. Hobbes'un devlet için kullandığı "ölümlü Tanrı" ifadesi devletin insan eylemleri üzerinde ne kadar etkili olduğunun bir başka ifadesidir.

Sözleşme ahlakın kaynağını oluştururken aynı zamanda devletin bekası ve sözleşmenin devamı da ahlaki birtakım ilkelere bağlanmış olmaktadır. Burada ahlak ve siyaset karşılıklı olarak birbirlerini beslemektedir. Bize göre, ahlakın var olabilmek için sözleşmeye ihtiyaç duyması gibi sözleşme sonucu ortaya çıkan devlet de kendi devamlılığını sağlayabilmek için ahlaki ilkelere başvurmaktadır. Hobbes, devletin devamlılığını sağlamak için devlete karşı olan hareketleri hem yasa hem de ahlakla engellemeye çalışmaktadır.

Hobbes'a göre sözleşme kurulduktan sonra yegâne ahlak kaynağı egemendir. Bu yüzden egemenin yaptığı hiçbir eylem gayr-ı ahlaki olarak nitelenemez. Egemen bireysel olarak sadece Tanrı'ya karşı sorumludur. Egemen elinde bulundurduğu ahlaki ilkeleri belirleme yetkisi ile devletin devamlılığını sağlamaya çalışır. Kanaatimizce Hobbes düşüncesinin temelinde yatan korku/yaşamını devam ettirme isteği burada da kendini göstermiştir. Ahlak bir araç halini almış ve devletin, dolayısıyla da barış ortamının korunması için bir kalkan görevini üstlenmiştir. Bu minvalde Hobbes için asıl önemli olan şeyin ahlak değil, barış ortamının devam ettirilmesi/doğa durumuna dönülmemesi olduğu iddia edilebilir.

Araştırmamız boyunca görebildiğimiz kadarıyla Hobbes'un ahlak ve siyaset düşüncesi kendi içinde tutarlıdır. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz gibi bazı konularda muğlaklıklar göze çarpmaktadır. Bu konuların başında da Hobbes'ta Tanrı düşüncesi gelmektedir. Bu konunun müstakil olarak çalışılmasının ülkemizde Hobbes düşüncesinin daha iyi tanınmasında önemli bir rol oynayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- ACLUNİ İsmail b. Muhammed, **Keşfü'l Hafa**, C. 2, çev. Mustafa Genç, 1. Baskı, Beka Yayınları, İstanbul, 2019.
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, Cemal Bali Akal, ve Levent Köker, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, Duygu Türk, Ayhan Yalçinkaya, Zafer Yılmaz, ve Filiz Zabcı. **Sokrates'ten Jakobenlere: Batı'da Siyasal Düşünceler**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- AKAL Cemal Bali, **İktidarın Üç Yüzü**, 1.baskı, Dost Kitabevi, Ankara, 1998.
- ARSLAN Ahmet, **Felsefeye Giriş**, 26. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara, 2018.
- BOLAY, Süleyman Hayri, **Felsefeye Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.
- CEVİZCİ Ahmet, **Etik - Ahlak Felsefesi**, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2014.
- , **Felsefeye Giriş**, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2007a.
- , **Etiğe Giriş**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002.
- , **Felsefe Tarihi**, Say Yayınları, İstanbul, 2007b.
- DURKHEIM Emile, **Hobbes Üzerine**, Çev. Melike Odabaş. 1. Baskı, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- HEYWOOD Andrew, **Siyaset Teorisine Giriş**, çev. Hızır Murat Köse, 8. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2017.
- , **Siyaset**, çev. Bekir Berat Özipek vd., 14. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara, 2014.
- HOBBS Thomas, **De Corpore**, 12. Baskı, Routledge Thoemmes Press, Londra, 1992.
- , **Elementa Philosophica De Cive = Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri**, Çev. Cihan Deniz Zarakolu, 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2007b.
- , **Leviathan**, Çev. Semih Lim, 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007a.
- , **The Elements of Law Natural and Politic**, Cambridge University Press, Cambridge, 1928.
- HÜNLER Solmaz Zelyüt, **Dört Adalı - Hobbes- Locke- Berkeley- Hume**, 2. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010.
- LOCKE John, **Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, Çev. Fahri Bakırcı, 2. Baskı, Ebabil Yayınları, Ankara, 2012.
- MACINTYRE Alasdair, **Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla: Etik'in Kısa Tarihi**, çev. Hakki Hünler ve Solmaz Zelyüt Hünler, 1. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2001.

MACHIAVELLİ Niccolo, **Prens**, Çev. Nazım Güvenç. 2. Baskı, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 2008.

MARTINICH Aloysius Patrick, **Thomas Hobbes**, Çev. Akın Terzi, 1. Baskı, İş Bankası Yayınları, Ankara, 2013.

PLATON, **Devlet**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, 20. Baskı, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

STRAUSS Leo, **Doğal Hak ve Tarih**, Çev. Murat Erşen ve Petek Onur, Say Yayınları, İstanbul, 2011.

ŞENEL Alaeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, 10. Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002.

THILLY Frank, **Felsefenin Öyküsü**, çev. İbrahim Şener, 1. Baskı, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2000.

ZARAKOLU Cihan Deniz, **Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi**, 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2013.

TEZLER

AKTAŞ Zeki, **“Thomas Hobbes'ta Etik”**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2014.

KIVILCIM Damla, **“Thomas Hobbes'un Leviathan'ında Doğal Hukuk ve Ahlak Kuramı- “Ölümsüz Barış” Kavramı Perspektifinde Yeni Bir Okuma”** Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019.

KUTLU Mehmet, **“Toplum Sözleşmesinin Felsefi Kaynaklarını Aramak: Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau Mukayesesi”**, Yüksek Lisans Tezi, Muş, Muş Alparslan Üniversitesi, 2020.

ÖZHAN Mehmet Turan, **“İnsana ve Devlete İlişkin Görüşleri Açısından Hobbes ve Anarşistler”**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.

MAKALELER

ARSLANEL M. Nazan ve Ertuğrul Eryücel, “Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sy. 2, 23 Mayıs 2012, 1-20.

ÇAPAR Selim, Şükrü Yıldırım, “Hobbes ve Lock'un Devlet Düşüncesine Katkıları”, **Türk İdare Dergisi**, Sy. 474, 2012, 77-102.

İSPİR Naci, “Thomas Hobbes ve Demokrasi”, **Felsefe Dünyası**, Sy. 38, 2003, 141-48.

KARAGÖZOĞLU Hümeysra, “Homo Homini Lupus: Thomas Hobbes'un Ahlak Felsefesi Üzerine”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sy. 31, 2014, 215-242.

ZABUNOĞLU Yahya Kâzım, “Thomas Hobbes, Hayatı, Eserleri ve Hukuki Fikirler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sy. 1, 01 Mayıs 1957, 219-240.

SÖZLÜKLER

BOLAY Süleyman Hayri, **Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü**, Geliştirilmiş 11. basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2013.

CEVİZCİ Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.

FROLOV Ivan, **Felsefe Sözlüğü**, Çev. Aziz Çalışlar, 2.basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.

